

2018

STVARNI GLAS NOVINARSTVA

IZVJEŠTAJ O STANJU SLOBODE MEDIJA U
17 LOKALNIH ZAJEDNICA BOSNE I HERCEGOVINE

Silence
RIGHT & WRONG
WASANDASOUPA

Centar za
postkonfliktna
istraživanja

BALKAN DISKURS

STVARNI GLAS NOVINARSTVA

Izveštaj o stanju slobode medija u 17 lokalnih zajednica Bosne i Hercegovine

Autori:

Tatjana Milovanović

Marija Arnautović

Velma Šarić

Saradnici:

Leslie Woodward

Dženeta Karabegović

Myles Wallingford

George Foden

Izdavač:

Centar za postkonfliktna istraživanja

Grafička priprema:

IT media d.o.o.

Sarajevo, maj 2018.

Sadržaj

1. Biti lokalni novinar u BiH	5
1.1. Jedan dan kao lokalni novinar	5
1.2. Vjerujemo li medijima?	7
1.3. Saradnja i međusobni odnosi	10
2. Izazovi izvještavanja na lokalnom nivou.....	13
2.1. Politički i finansijski pritisci	13
2.2. Prijetnje i fizički napadi	16
2.3. (Ne)dostupnost informacija: nedovoljna implementacija zakonskog okvira	20
2.4. Strah od tužbi za klevetu	22
2.5. Moderni izazovi u radu	25
2.5.1. Kako odgovoriti na sve češće online prijetnje novinarima?	26
2.6. Kada urednik ili direktor kaže NE: suočavanje sa cenzurom.....	29
3. Plemenitost profesije: Karakteristike i prednosti izvještavanja na lokalnom nivou ..	32
3.1. Kada je novinarski posao prednost.....	33
3.2. Zašto je neke priče teško uraditi?	34
3.3. Mogu li i trebaju li mediji i aktivisti za ljudska prava biti partneri?	37
4. Stanje u medijima u BiH.....	41
5. Budućnost novinarstva.....	43
6. Preporuke	46
7. Šta novinari poručuju donosiocima odluka i medijskoj zajednici?.....	48
Umjesto zaključka	50
Literatura	52

Uvod

Uloga lokalnih medija za svako društvo je od izuzetnog značaja. Oni bi morali biti spona između lokalnih zajednica i javnosti. Takvi mediji moraju djelovati kao sredstvo komunikacije između opština i građana, ali i kao svojevrsan forum na kojem građani mogu izraziti svoja gledišta i stavove o nekim važnim pitanjima. No, da li je to tako u Bosni i Hercegovini (BiH), i da li je tako nešto moguće u situaciji u kojoj su ovi mediji izloženi stalnim političko-finansijskim pritiscima?

Ovo istraživanje detektovalo je desetine problema sa kojima se novinari u lokalnim zajednicama susreću u svom profesionalnom radu. Neki od navedenih problema zajednički su svim novinarima bez obzira da li rade za lokalni ili neki drugi medij, no neki problem specifikum su izvještavanja i rada novinara u lokalnoj zajednici. Finansijska zavisnost od lokalnih vlasti i lokalnih političkih finansijskih centara moći predstavljaju glavne prepreke sa kojima se suočavaju lokalni mediji. Sve to, naravno, ima direktan uticaj na njihovu finansijsku održivost. Pored toga izrazito prisutan problem cenzure onemogućava im da svoje svakodnevne poslove obavljaju na profesionalan način. U BiH skoro svaki kanton i svaka opština imaju lokalnu radio ili tv stanicu, koje dijelom finansiraju iz lokalnih budžeta. Pored javnih u BiH je na stotine privatnih radio i tv stanica koje djeluju na lokalnom nivou. Većina njih je politički ili finansijski zavisna ili od vlasti ili od vlasnika velikih kompanija koje ih finansiraju.

Finansijska zavisnost jedan je od uzroka i uredničke ovisnosti javnih medija. Dosadašnja istraživanja govore da je urednička neovisnost u nezavidnom položaju u medijima koji se direktno finansiraju iz budžeta opštinskih i kantonalnih vlasti. Odluke o izboru i smjenama direktora i urednika u javnim medijima u lokalnim i kantonalnim samoupravama su pod direktnim uticajem lokalnih i kantonalnih vlasti, te su nerijetko instrumentalizovane u skladu sa političkim interesima. Direktni i indirektni pritisci bilo politički, bilo ekonomski, prijetnje u stvarnom ili virtuelnom svijetu problemi su i novinara u lokalnim sredinama. Ovi pritisci su, vrlo često, jače i više izraženi na lokalnom nivou, jer je riječ o malim sredinama, u kojim u podjeljenom društvu kakvo je bosanskohercegovačko često vladaju lokalni moćnici. Nedostatak resursa, prije svega finansijskih za ozbiljnije istraživačke priče,

nemogućnost napredovanja, sužen izbor sagovornika, nepoštivanje Zakona o pravu na pristup informacijama, ili kako novinari kažu *zatvorena vrata za novinarski mikrofon* još su neki od problema na koje ukazuje ovo istraživanje bazirano na opsežnim anketama 30 novinara koji rade u 17 lokalnih zajednica u BiH.

Novinari/ke kao najteže teme za izvještavanje u lokalnim zajednicama navode teme korupcije i nepotizma, zatim priče o postkonfliktnom društvu, dok je teme iz oblasti ekonomije, svakodnevnog života, kulture i sporta, kažu, mnogo lakše uraditi. Najveći izazov sa kojim se susreću je cenzura, ali je prisutna i autocenzura. Vidljivo je, također, da su novinari u lokalnim sredinama, bez obzira na kakav problem da naiđu uglavnom prepušteni sami sebi, te da često izostaje novinarska solidarnost. Cilj ovog istraživanja je da, kroz razgovor sa novinarima/kama, označi najveće probleme sa kojima se susreću novinari/ke koji rade u lokalnim zajednicama i da pokuša da prikaže njihovo viđenje rješavanja nagomilanih problema. Ovo istraživanje jasno ukazuje da se postojeći zakonski propisi, koji su uglavnom ocjenjeni kao dobri, ne provode na pravi način što predstavlja dodatan problem medijskim profesionalcima u BiH.

1. Biti lokalni novinar u BiH

Sloboda medija je važan pokazatelj demokratije, političkih sloboda i vladavine prava u zemlji i regionu. Svaki napad na medije i novinare predstavlja napad na demokratsko društvo.¹

Prema izveštaju o slobodi medija Freedom House-a iz 2017. godine, BiH se nalazi među sedam najniže rangiranih zemalja u Evropi, sa rezultatom 51/100, kao i susjedna Albanija. Prema tom izvještaju BiH je najniže rangirana i u poređenju sa svojim komšijama – Hrvatskom i Srbijom.² Indeks medijske održivosti za 2017. godinu navodi kako je u BiH etičko izvještavanje zapostavljeno, te kako novinari nedosljedno primjenjuju profesionalne standarde. Novinarstvo kao profesija se nedovoljno cijeni od strane javnosti, a tipično niske plate i neredovna plaćanja vode političkim pritiscima i samocenzuri.³ Posebno je teško novinarima koji rade u lokalnim sredinama, za lokalne medije. Oni su suočeni prije svega sa ekonomskim pritiscima, izuzetno malim platama, ali i sve jačim i češćim političkim pritiscima, budući da se veliki broj medija za koje rade finansira iz lokalnih budžeta i pod stalnom je kontrolom vladajućih političkih partija u tim sredinama.

1.1. Jedan dan kao lokalni novinar

Većina sagovornika uključenih u naše istraživanje razlikuje rad na "svakodnevni" i "vandredni" temama kada objašnjavaju rad u lokalnim zajednicama. Pod svakodnevne teme ubrajaju se redovne kulturne manifestacije i sportski događaji, najavljene konferencije za medije, te komunalna, i druga lokalna pitanja. Istraživanje je pokazalo da,

¹ Council of Europe, Resolution 2035 (2015), Protection of the safety of journalists and of media freedom in Europe

² Freedom House. Freedom of the Press 2017: Press Freedom's Dark Horizon.

³ IREX Media Sustainability Index <https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi> (20.3.2018.)

najčešći svakodnevni izazovi rada u lokalnim medijima uključuju uređivačku politiku koja je često protkana političkim uticajima, ali i veliki problem cenzure.

"Ono što mi naročito smeta je mnoštvo priča koje se ne dotiču svakodnevnice, odnosno problema lokalnog stanovništva. Vijesti se "proizvode" samo u korist vladajuće strukture i one treba da pokažu kako je sve napredno u gradu i da su svi zadovoljni. Mnogo je cenzure i svaki pokušaj da se čuje druga strana biva cenzurisan." navodi novinarka iz Višegrada koja je željela ostati anonimna.⁴

Sa kolegicom iz Višegrada slaže se i kolega iz Zenice, uz objašnjenje da radni dan u RTV Zenica počinje uobičajenom podjelom zadataka, što uključuje i naloge koji u redakciju dođu iz gradske uprave. On dodaje i vrlo čest problem cenzure novinara kada odluče da izvještavaju o pitanjima izvan pomenutih naloga. *"Počesto, temu koju predloži novinar urednik odbije bez razloga, a zapravo je razlog to što tema ne odgovara poslodavcu - direktoru koji je podređen šefovima iz gradske uprave... Psi lutilice, udarne rupe na kolovozu, loše stanje saobraćajnica i sve ono što je u nadležnosti grada ne odgovara, jer to "narušava imidž i tjera investitore". S druge strane, sve što je u interesu predizborne kampanje gradonačelnika prolazi."* objašnjava ovaj novinar koji je također, za potrebe ovog istraživanja, želio ostati anonimn.⁵

Kao još jedan od izazova, sa kojima se suočavaju novinari u lokalnim sredinama, detektovan je i problem pronalaska relevantnih i odgovornih sagovornika za teme koje obrađuju na lokalnom nivou, ali i nedostatak tema i događanja.

"U Srebrenici nema svakodневnih događaja koji bi bili medijski praćeni. Zbog toga smo mi novinari u manjim mjestima ograničeni sa informacijama. Istina, Srebrenica je, od manjih mjesta najviše eksploatisana, ali, opet, za svakodnevno izvještavanje, često nema prilika." istakao je Sadik Salimović, dopisnik sa sjedištem u Srebrenici.⁶

Alen Bajramović, novinar iz Goražda smatra da se *"među svakodnevним problemima, posebno u posljednjih nekoliko godina, izdvaja sve teža saradnja sa sagovornicima koji*

⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

*imaju informacije ili lična iskustva o lošim pojavama u društvu, a posebno kada su za njih odgovorne vlasti.*⁷

Sličan stav ima i Azra Bajrić, novinarka RTV Cazin koja rad u lokalnim medijima opisuje kao svojevrsno "svaštarenje" jer često uključuje različite aktivnosti tokom dana, od vođenja informativnog programa, čitanja vijesti, do produkcije oglasa i reklama. Ona takođe navodi da je najviše raduje odlazak na teren *"među obične ljude, u manja mjesta gdje se uvijek nešto dešava, gdje ljudske sudbine i životne priče često mogu nositi snažne poruke i pouke drugima, ukazati na neki širi problem, pokazati put do njegovog rješenja"*, ali da veoma često nema vremena za odlazak na teren kako bi uradila ovakve priče zbog prevelikog obima posla u redakciji.⁸

Harun Bošnjak, novinar iz Zenice naveo je kako mu često u svakodnevnom radu prepreku predstavlja nedostatak tehničkih sredstava i uređaja. On je takođe naveo da mu je kao novinaru najdraže izvještavati o pozitivnim primjerima, kao što su nove inicijative i kompanije koje pomažu bh. ekonomiju.⁹

1.2. Vjerujemo li medijima?

Problem pronalaska sagovornika i uopšte problem interesovanja stanovništva za rad medija je usko povezan sa povjerenjem koje oni imaju u medije. Prema istraživanju javnog mjenja koje je Udruženje BH novinari uradilo tokom 2017. godine, građani BiH imaju skoro jednako povjerenja u vjerske zajednice i u u medije.¹⁰ U analizi iz 2000. godine o Razvoju medija u BiH pojašnjeno je da istorijski gledano, građani BiH nemaju mnogo razloga da vjeruju medijima. Ovo je primarno rezultat života u medijskom sistemu koji je bio pod kontrolom države u periodu SFR Jugoslavije i tokom nacionalističkog perioda koji je uslijedio nakon raspada države. Štaviše, politička upotreba medija tokom rata za

⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

¹⁰ BH Novinari. Građani BiH najviše vjeruju medijima, najmanje političarima <https://bhnovinari.ba/bs/2018/05/03/4294/> (3.5.2018.)

propagandne svrhe narušila je realnu percepciju medijskog sadržaja od strane javnosti. Tokom rata, mediji su služili kao glasnik političkih lidera i vojnih propagandista. Glavni ishod ove propagande je to da građani u BiH ne vjeruju ni politički motivisanim medijima, ali ni novoformiranim nezavisnim medijima.¹¹

Još jedan od čestih izazova u radu medija je i problem medijske pismenosti građana. Pod medijskom pismenošću podrazumjevamo mogućnost pristupa, analiziranja, evaluacije i stvaranja medija u različitim oblicima.

"Moglo bi se reći da veći dio javnosti u BiH nije sposoban da kritički konzumira informacije. Ipak vjerujem da mnogi razumiju informacije, ali su pragmatični ili se boje, pa se priklanjaju nekoj glavnoj struji koja se formira od strane vlasti. Ovo se može smatrati i posljedicom nerazvijene demokratije i naslijeđem prethodnog društvenog sistema." navodi Erduan Katana, novinar/dopisnik iz Banjaluke.¹²

Slični su podaci i regionalnog izvještaja o Medijskoj pismenosti i obrazovnim potrebama novinara i javnosti koji navode da *"etničko i vjersko porijeklo građana i njihova lojalnost prema političkim i kulturnim stavovima navode građane da potvrdu svojih mišljenja traže u medijima, umjesto da medije koriste za otvaranje nekih novih horizonata."*¹³

Kao jedan od glavnih razloga za nedostatak kritičkog konzumiranja vijesti, novinari navode političku pristrasnost građana.

Milorad Milojević, novinar iz Banjaluke smatra da vrlo mali broj građana stvarno može kritički i objektivno da razloži informacije koje dobija putem medija. *"Često snimam ankete, radim sa građanima i ono što sam zapazio jeste da vrlo lako padnu pod uticaj populističke politike... Čini se da se od rata na ovamo malo odmakli od zakopanih rovova."*¹⁴

¹¹ Maureen Taylor and Philip M. Napoli (2000), Media Development in Bosnia: A Longitudinal Analysis of Citizen Perceptions of News Media Realism, Importance and Credibility. Gazette: The International Journal for Communication Studies, 2003 Sage Publications London, Thousand Oaks & New Delhi, Vol 65(6): 473–492

¹² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

¹³ South-East European Partnership for Media Development. Media Literacy and Education Needs of Journalists and the Public in Albania, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia - Regional Report. March 2017

¹⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Nekolicina naših sagovornika medijsku pismenost je strogo vezala za obrazovanje građanstva, te površno razumjevanje informacija do kojih dođu. Mirsad Behrem, novinar iz Mostara naveo je samo jednu u nizu situacija koja potvrđuje ovu izjavu. *"Tokom suđenja lokalnom mafijašu za trgovinu ljudima, zaustavlja me čovjek na ulici i sav zapjenjen govori kako je ovo nepravedna država, jer u novinama piše da taj mafijaš nije ništa kriv... Ispostavi se da je to članak u dnevnim novinama u kojima je novinar/ka prenio/la navode iz optužnice i prenio izjavu advokata, koji je kazao da je njegov klijent nevin. Dakle, "prosječan" bh čovjek nema pojma šta je optužnica, šta je stav odbrane, a šta je presuda."*¹⁵

Slična situacija je sa medijskom pismenošću i objektivnošću samih medija. Prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije, broj aktivnih (tradicionalnih) medija u BiH iznosi 386, uključujući 10 dnevnih novina, 189 drugih štampanih časopisa, 144 radio stanice i 43 televizijske stranice. Tačna statistika o broju online medijskih portala nije dostupna.¹⁶ Kao što i građani, tako i sami medijski stvaraoci imaju problem da vjeruju medijima. Veliki broj njih smatra da je politizacija medija kroz finansijsku ovisnost najveća prepreka objektivnog i nepristrasnog novinarstva.

"Postoje mediji koji rade na osnovu činjenica u skladu sa novinarskim standardima, ali postoje i oni koji su pod uticajem političkih partija i rade u skladu sa njihovim interesima. Ti mediji svoje izvještavanje zasnivaju manje na istinitim činjenicama, a više na hvalospjevima partija koje zastupaju i negativnim izvještavanjem o njihovim protivnicima. Osnov da bi mediji bio nezavistan jeste finansijska nezavisnost što je danas rijedak slučaj.", objašnjava Gojko Veselinović, novinar iz Banjaluke.¹⁷

Sa ovim se slaže i novinarka iz Tuzle Maja Nikolić, ali i dodaje da *"istina itekako postoji i ljudi u BiH je jako cijene. To govorim iz osobnog i novinarskog iskustva. Osobno, kao*

¹⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

¹⁶ Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) <https://www.rak.ba/bos/> (15.3.2018.)

¹⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

*novinarka, smatram da još uvijek imamo medije koji odašilju jedino istinu potkrijepljenu činjenicama. Istina, takvih medija je veoma malo, ali postoje.*¹⁸

Kao medije kojima najviše vjeruju, naši sagovornici su naveli Radio Slobodna Evropa, N1 Televiziju, program medijske kuće Al Jazeera Balkans i izvještaje Balkanske Istraživačke Mreže (BIRN BiH). U drugu grupu medija, koji su pod uticajem vladajućih političkih struktura spadaju Radiotelevizija Republike Srpske (RTRS), Federalna Televizija (FTV) i Bosanskohercegovačka radio-televizija (BHRT), između ostalih.

1.3. Saradnja i međusobni odnosi

S obzirom da su mediji kojima najviše vjeruju uglavnom finansirani od strane inostranih donatora i kuća, ne čudi ni činjenica da je većina naših sagovornika rad na međunarodnim projektima i kolegama iz ostatka svijeta navela kao neka od najboljih iskustava u radu.

Aid Mršić, novinar TV SA naveo je vrijeme i resurse kao glavne prednosti rada na međunarodnim projektima, praveći poređenje sa radom u BiH: *"Kod nas se za istraživanje nema vremena. Resursi su svedeni na minimum. Svi žele da se određena pojava tematizira danas i odmah što novinare dovodi u veoma nezavidan položaj. Budući da radimo sve, od dnevne politike, ekonomije... nekada je jako teško kompletirati priču.*¹⁹

Dalibor Tanić, takođe novinar iz Sarajeva kao dodatnu prednost u ovoj oblasti novinskog rada naveo je dovoljne finansijske resurse, ali profesionalni odnos prema poslu. On je naveo jednu od situacija u radu sa norveškim novinama Aftenposten: *"Bili su zgroženi činjenicom da su trebali da plate 100 eura za intervju koji su trebali raditi sa momkom iz Goražda. Dakle, momak je tražio 100 eura da bi razgovarao sa novinarima. Nisu htjeli ni da čuju i u konsultaciji sa urednikom, odustali su od priče i vratili se sa pričom manje. Ono što su mi rekli, jeste da je ta odluka stvar principa i njihove kuće, a ne novca.*²⁰

¹⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

¹⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

²⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Značajan broj sagovornika koji su učestvovali u istraživanju nije imao priliku da saraduje sa kolegama izvan BiH i zapadnog Balkana, ali su svi izrazili želju da budu dio ovakvih projekata u budućnosti.

Na pitanje o svakodnevnom radu u multietničkim uslovima naši sagovornici su se u najvećem broju složili kako rad sa kolegama iz drugih etničkih grupa uopšte ne predstavlja problem sve dok se radi po etičkim principima novinarske profesije.

Arnes Grabešić, novinar iz Doboja naglasio je: *"Saradujem sa novinarima iz Doboja koji su druge nacionalnosti. Iako imamo različite poglede na politička, a posebno ratna zbivanja, to nije prepreka da saradujemo."*²¹

Sa njim se složio i Edin Skokić, novinar iz Tuzle: *"Radio sam sa kolegama različite etničke pripadnost dok sam bio u Nezavisnim novinama. Većina ih je bila srpske nacionalnosti i nikada nisam imao niti jedan problem. Nažalost, osjećam da se posljednjih godina polarizirala medijska scena u BiH."*²²

Sa druge strane, rad sa kolegama koji su pristalice neke političke stranke, često prouzrokuje probleme u svakodnevnom radu, posebno za novinare koji ne rade kao slobodni (freelance) novinari nego su vezani za određenu medijsku kuću. Ovi problemi se kreću od nesuglasica i različitih razmišljanja, do potpune kontrole i političkog pritiska određene političke opcije na neki medij.

Nusret Smajlović, novinar Radija Ritam Visoko smatra da posao novinara nikako ne smije da ima veze s politikom, odnosno da novinari ni na koji način ne bi trebali biti simpatizeri određenih političkih stranaka. *"Lokalni primjer može biti RTV Visoko i pojedini novinari te medijske kuće, s kojima sam često imao priliku biti na terenu i koji nemaju mogućnost objektivnog izvještavanja, pa se jako često znalo desiti da su naši izvještaji sa istog događaja, budu napisani i pretočeni u priloge totalno različito. Upravo je uticaj politike taj segment koji od istog događaja pravi dva različita priloga."*²³

²¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

²² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

²³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Još jedan primjer naveo je i Dalibor Tanić tokom svog rada na portalu faktor.ba: *"Pokušavao sam nekoliko puta da predložim teme, za koje su me urednici na kraju ubijedili da ih ne znam napisati dobro. Konkretno, jedna od tema koju sam predložio je bila o radu Fonda za pomoć ugroženima u poplavama 2014. godine. Naravno, taj Fond nije uradio ništa i već sam unaprijed dobio informacije da je taj novac bio nenamjenski trošen, ali ako pogledate ko je osnivač tog Fonda i ko je predsjednik upravnog odbora Fonda, jasno je zašto mi ta tema nikada nije bila odobrena."*²⁴

Selma Tahirović iz Sarajeva navodi velike probleme uređivačke politike u medijskoj kući u kojoj je urednica redakcije. *"Kod nas trenutno uređivačku politiku vodi uglavnom direktor (SDA) lično. On uređuje sve programe. Čak nam je, kao uredničkom kolegiju, zabranjeno da se uplićemo u pojedine segmente i njegove odluke. Kao uredniku redakcije, veoma mi je teško novinarima davati zadatke ako se lično ne slažem sa takvim projektima."*²⁵

Svakodnevnica rada novinara u lokalnim zajednicama je daleko od idealne. Iako bi rad u lokalnim medijima naizgled trebao biti lakši (zbog manjeg broja tema i lakše pokrivenosti), novinari često nisu u mogućnosti da izvještavaju ni o uobičajenim, svakodnevnim problemima iz zajednica ukoliko to nije u skladu sa uređivačkom politikom medijske kuće koju predstavljaju. Najčešći izazovi svakodnevnog rada u lokalnim zajednicama su stroga uređivačka politika i nedostatak slobode u radu, ali i odnos građana prema novinskoj profesiji. Istina, kao jedan od principa etičkog novinarstva je na cijeni i često se javlja u više oblika – u zavisnosti od toga koja politička partija je na snazi u zajednici.

²⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

²⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

2. Izazovi izvještavanja na lokalnom nivou

*Kada u jednom društvu strah i autocenzura zauzmu mjesto slobodi kritiziranja i istraživanja, demokratija je nesumnjivo oštećena. Sloboda i sigurnost novinara su i naša sloboda i naša sigurnost.*²⁶

2.1. Politički i finansijski pritisci

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija navodi da: *"Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice."*²⁷ Deklaracija, proklamovana 1948. godine sadrži glavne osnove za rad medija i danas i zahtjeva poštovanje slobode izražavanja u svim mogućim oblicima.

Sagovornici uključeni u istraživanje kao glavni izazov rada na lokalnom nivou naglašavaju stalni uticaj politike na njihov rad i problem da se odupru tom uticaju i uspiju u namjeri da objektivno i etički izvještavaju. Ovaj uticaj često vodi slučajevima cenzure i autocenzure.

"Jedan od izazova za sve nas je svakako autocenzura. O njoj se daleko manje govori, nego o cenzuri. Dešavalo se, govorim i u svoje ime, da i prije nego što počnemo graditi priču "na papiru", odustanemo, jer znamo da su nam sagovornici/ce "teški", ili se do njih teško dolazi, jer su iz neke partije.", navodi Dalibor Tanić.²⁸

"Glavni izazovi se odnose na to kako očuvati nezavisnost novinara, da ne podlegneš pod uticaj bilo kog oblika cenzure i autocenzure. Najveći izazov je napraviti priču takvom da je svako razumije i da ne može da se kaže da je pristrasna po bilo kom osnovu. Novinari treba

²⁶ Council of Europe, Resolution 2035 (2015), Protection of the safety of journalists and of media freedom in Europe

²⁷ The Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A. 1948.
<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

²⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

da rade za sve građane, a ne za političare, poslovne ljude ili kriminalce.", smatra Milorad Milojević.²⁹

Sa kolegama se slaže i Nusret Smajlović navodeći da se pritisci ogledaju kroz sve veće uplitanje kako političkih subjekata, tako i velikih kompanija i moćnih pojedinaca, što *"često onemogućava objektivno izvještavanje i prenošenje informacija do krajnjih konzumenata."*³⁰

Novinarka iz Višegrada smatra da je u većini lokalnih medija uređivačka politika 100% podređena lokalnoj vlasti. *"Voljela bih više slobode u kreiranju emisija koje nisu politički obojene, ali i pravo na pitanja bez cenzure."*³¹

Još jedan od rezultata pritisaka koji novinari preživljavaju svakodnevno jeste i finansijska nesigurnost. Prema neformalnim poređenjima, prosječne zarade za novinare i urednike u BiH uglavnom su niže nego u drugim zemljama regiona Zapadnog Balkana. Nezvanični podaci udruženja novinara otkrivaju da je plata novinarima u prosjeku od 500-600 KM i da samo novinari i urednici koji rade za medijske kuće finansirane iz inostranstva imaju veći mjesečni dohodak.³² Indeks slobode medija za 2017. godinu u izdanju Reportera bez granica navodi da su uslovi zapošljavanja novinara u BiH neizvjesni: novinari su angažovani na kratkoročne ugovore i malo plaćeni.³³

"Ono što sigurno znam da novinari ne mogu da žive samo od jednog posla. To jedino mogu ako su zvijezde ili urednici vrlo jakih medijskih kuća", navodi Goran Dakić, novinar iz Banjaluke, koji i sam pored posla dopisnika obavlja honorarne poslove lekture i korekture, jer je po obrazovanju profesor jezika i književnosti.³⁴

Erduan Katana naglasio je da je finansijska nestabilnost najveći problem novinara u BiH, te da su među najlošije plaćenim profesijama u državi. *"Imate novinara koji rade i*

²⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

³⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

³¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

³² IREX Media Sustainability Index <https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi>

³³ 2017 World Press Freedom Index <https://rsf.org/en/ranking>

³⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

godinama a da nemaju riješen svoj status u nekom mediju. Pojedini poslodavci to i zloupotrebljavaju. U pojedinim medijima ne samo u privatnim (npr. ATV) nego i u javnim (RTRS) novinari ne samo da rade za male plate nego nisu ni prijavljeni. Sve to za posljedicu ima da su novinari i nedovoljno motivisani za rad, a i lako podložni političkim uticajima.³⁵

"Egzistencija je stalno pitanje. Ovog trenutka, odrekla sam se istraživanja, došla na prostor pod kontrolom SDA zbog vraćanja kredita. Mi mladi smo u teškoj finansijskoj situaciji, a ni veće medijske kuće nam ne daju neku podršku, čak nemamo ni neke velike šanse za vlastite projekte jer iskustvo nije na našoj strani, a ni godine, tako da morate da progutate i ušutite se na neko vrijeme zbog osnovnih stvari.", navodi novinarka iz Tuzle koja je željela biti anonimna.³⁶

Dženita Duraković, novinarka Radija Bihać smatra da većina novinara koji rade na lokalnom nivou baš iz finansijskih razloga podliježu autocenzuri. Ona je takođe navela da u posljednje vrijeme sve češće razmišlja o promjeni profesije, ali da ipak nije u mogućnosti da to i realizuje. "Ako ne pripadate niti jednoj političkoj opciji i "nimate nekog iza sebe" ništa od promjene posla. Ostajete da se borite tu gdje jeste...", zaključila je ona.³⁷

Kako navodi Freedom House, političari i drugi uticajni pojedinci u BiH kritiku smatraju govorom mržnje. Kleveta je dekriminalizovana 2003. godine, ali se novinari/ke i dalje suočavaju sa građanskim kaznama povodom optužbi za klevetu. Pravno je teret dokazivanja na podnosiocu tužbe, ali se ovaj princip uvijek ne poštuje u praksi, i to posebno kada su u pitanju lokalni sudovi koji su često pristrasni i nemaju stručnost potrebnu za rješavanje slučajeva vezanih za medije.³⁸

Edin Skokić smatra da slučajevi optužbi za klevetu postoje i da uticajni pojedinci vrlo pametno koriste odredbe zakona. On je naveo primjer iz svog rada kada je primio tužbu za klevetu od strane Fadila Sarajlića, a u vezi članka o hotelu Tuzla. "Nisam nikada dobio konačnu sudsku odluku u tom predmetu, ali me je pozivao Fadil Sarajlić na mobilni telefon kako bi rekao kako tužbu nije digao zarad mene već zarad predsjednika Sindikata. Tražio

³⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

³⁶ Identitet novinarkje je sakriven zbog razloga lične prirode.

³⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

³⁸ Freedom House. *Freedom of the Press 2015*. New York: Freedom House, 2015.

je još preko nekih ljudi sastanak sa mnom, ali ja se sa njim nikad u životu nisam sastao. Ne znam šta je namjeravao razgovarati sa mnom."³⁹

Harun Bošnjak smatra da je još jedan problem optužbi za klevetu nedostatak sudske prakse i primjera. Sporost pravosuđa i nedovoljna efektivnost u rješavanju slučajeva vode frustraciji novinara. *"Ja sam tužio za klevetu gradonačelnika Zenice, g-dina Fuada Kasumovića, koji me je u nekoliko navrata u javnom prostoru optužio za strašne stvari. Tražio sam zaštitu i pomoć od Opštinskog suda u Zenici. Prije godinu dana sam podnio tužbu i još nismo došli do glavne rasprave. To govori koliko je pravosuđe efikasno i novinarima ne ostaje ništa kad vide koliko se rastegao jedan ovakav slučaj."*, objašnjava on.⁴⁰

Goran Dakić smatra da postoji i druga strana medalje i da postoje situacije u medijima kada oni zaista šire neprovjerene informacije i sebe izlažu opasnosti od ovakvih optužbi. On smatra da je velika ekpenzija društvenih mreža dovela do reprodukcije vijesti bez osnova kojima je jedini cilj da privuku pažnju javnosti. *"Izgleda da je sada za novinarstvo potreban samo mobilni telefon i stabilna WI-FI konekcija"*, zaključuje on.⁴¹

2.2. Prijetnje i fizički napadi

Pored optužbi, novinari se nerijetko susreću i sa prijetnjama, zastrašivanjem, pa čak i fizičkim napadima zbog svog izvještavanja. Slučajevi prijetnji danas se najčešće manifestuju u online sferi, a odgovor nadležnih vlasti u velikoj mjeri izostaje.

Novinarka iz Tuzle smatra kako su prijetnje novinarima veoma ozbiljna stvar, koje oni neozbiljno shvataju. *"Svi pročitamo, malo se zabrinemo i nažalost već navikavamo. Postali smo legalna meta, svakog duševnog bolesnika i zbog toga niko ne odgovara. Prošle godine sam imala prijetnje smrću, koje su evidentirane u Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP) Tuzlanskog kantona (TK) i lica koja su mi prijetila su identificirana, ali je nažalost sve se*

³⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁴⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁴¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

završilo samo na upozorenju licima, koja su već ranije bila poznata organima reda.", navodi ona.⁴²

Sa kolegicom iz Tuzle se slaže i Admir Muslimović, novinar iz Sarajeva koji smatra da su prijetnje novinarima sve češća pojava, jer su osobe koje prijete uglavnom zaštitnici nečije politike, protiv koje određene medijske kuće izvještavaju. *"Riječ je o jako ozbiljnom problemu na koji se malo obraća pažnja od strane policijskih organa, odnosno sve te prijetnje tretiraju se nedovoljno dobro.",* zaključuje Admir.⁴³

Edin Skokić doživio je prijetnje telefonskim putem, a slučaj je prijavio kako MUP-u, tako i Udruženje novinara BiH i Tužilaštvu Tuzlanskog kantona. *"Iz MUP-a TK su me izvjestili kako sam imao poziv sa njemačkog broja telefona i da ga nisu uspjeli locirati. Na tome se završilo, ali je taj poziv tih dana proizveo kod mene probleme psihičke prirode, jer se nisam ni s kim zamjerio, niti sam napisao bilo gdje neku neistinu."* Edin dodaje da uvijek u njemu postoji određena doza straha i da su prijetnje ostavile zdravstvene posljedice, jer je kako kaže, odlučio da o njima previše ne priča. *"Teško se u tim trenucima osloniti na instituciju ako neke stvari nisu zakonom regulisane ili ako već nije bilo procesuiranja nekih slučajeva. Uglavnom je novinar stjeran uz zid.",* zaključuje Edin.⁴⁴

Goran Dakić se takođe susreo sa prijetnjama i to na svom privatnom Facebook profilu zbog dijeljenja sadržaja koji nije bio vezan za njegovu profesiju. Pored tih prijetnji, medijska kuća u kojoj je tada radio je takođe dobila prijetnje i uvrede i to najviše na nacionalnoj osnovi. *"Ne smatram da su prijetnje mogle u tom momentu rezultirati napadom na moju sigurnost, ali mogu biti okidač za probleme i napade u budućnosti."* On navodi da iste nije prijavio policiji, ali da bi to učinio ukoliko se ponove i budu u kontinuitetu.

"Istražnim organima i policiji su ruke vezane kada su u pitanju prijetnje u online sferi. Oni nisu sposobni da otkriju ljude koji stoje iza tih – najčešće lažnih – profila i koji šalju

⁴² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁴³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁴⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

prijetnje", vjeruje Harun Bošnjak koji se i sam susreo sa prijetnjama, koje su bile usmjerene kako na njegovu tako i na sigurnost njegove porodice.⁴⁵

Pored prijetnji iz nepoznatih izvora i u online prostoru, nekolicina naših sugovornika se suočila i sa prijetnjama na radnom mjestu koje su najčešće rezultat političkog uticaja u medijskoj kući koju predstavljaju.

"Ja radim u mediju u kojem kritičko mišljenje ne postoji. Sve ono što želite da iznesete, neko vam iz ličnog interesa to zabrani. Vi se možete prepirati, ali se ništa neće promijeniti.", navodi Aid Mršić, dodajući da se prijetnje na radnom mjestu najčešće završavaju pismenim opomenama pred otkaz, smjenom sa pozicije na kojoj ste trenutno, ili smanjenjem plate. *"Stavljaju vas na "crnu listu" novinara koji nije podoban da radi "škakljive" teme. Na kraju se to završava tako da ćete raditi sporedne stvari, u kojima se rukovodstvo neće baviti vama, jer ste dobili zadatak u kojem nemate šta reći."⁴⁶*

Sa Aidom se slaže i kolegica Sunčica Šehić koja već neko vrijeme vodi bitku u medijskoj kući u kojoj radi. *"Tokom rada na portalu TV SA objavila sam servisnu informaciju o dijelovima grada u kojima neće biti vode od 16 do 21h. Direktor mi je tražio da vijest obrišem. Ja naravno nisam htjela, a on mi je isključio internet i prebacio i mene i kolegicu koja je bila smjeni u informativni program. Danas ja imam dvoje ljudi koji mi odobravaju tekstove. Ne pristajem i dalje na cenzuru, a zbog toga mi urednice pišu prijave svaki dan. Imam opomenu pred otkaz."* Sunčica naglašava da je ovaj i slične slučajeve pritisaka u radu prijavila Udruženju novinara i Liniji za pomoć novinarima i da su oni blagovremeno reagovali, ali da to nije imao efekta na upravu medija. *"Oni krše zakon i sva osnovna ljudska i radna prava i u tome imaju podršku vladajuće politike. Ne osjećam se sigurno, mislim da će moja agonija završiti u konačnici otkazom."*, zaključuje ona.⁴⁷

"Dva puta sam bio na ivici otkaza, jer sam napisao dvije kolumne o Dodiku. U tom trenutku sam radio honorarno u jednim novinama za koje sam i napisao kolumne, a kao stalni zaposleni u drugim – u novinama koje su ljubile ruke g-dinu Dodiku.", navodi Goran Dakić.

⁴⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁴⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁴⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

On se prisjetio još jedne situacije sa predsjednikom Republike Srpske Miloradom Dodikom tokom press konferencije nakon referenduma za Dan Republike Srpske: *"Jedini sam nakon konferencije imao pitanja i pitao g-dina Dodika kada će se održati referendum o Sudu i Tužilaštvu koji najavljuje. On me je tada, u prisustvu pedesetak kolega novinara, napao i verbalno vrijeđao, a kasnije je sve te uvrede ponovio u zvaničnom programu RTRS-a"*.⁴⁸

Sličnu situaciju je doživio i Goranov kolega iz drugog entiteta, Harun Bošnjak koji je doživio verbalne prijetnje od gradonačelnika Zenice, g-dina Fuada Kasumovića. *"On mi je prišao dok sam stojao u grupi sa još desetak kolega i verbalno mi prijetio. Otišao sam u policiju i prijavio ovaj slučaj, te pozvao kolege novinare da svjedoče. Nažalost, niko od njih se nije usudio da me podrži"*.⁴⁹

Harun je takođe naglasio da je za ovaj slučaj kontaktirao i Udruženje "BH novinari" koji su odmah reagovali i uradili sve što je u njihovoj moći, ali da je g-din Kasumović na sve ovo reagovao sa izjavom da ne prihvata prozivke Udruženja i da je su oni samo mala grupa ljudi sa ličnim interesima, ništa više.

Dvije su oblasti, koje su najteže za izvještavanje u lokalnim zajednicama – to su pitanja lokalne politike i pitanja korupcije i nepotizma. Teme koje se tiču korupcije i nepotizma je teško obraditi iz više razloga, uključujući: nedostatak vremena i fondova za kompleksna, sistemska istraživanja, nedostatak izvora i relevantnih osoba koje su spremne da govore, te politički pritisak u slučajevima kada je korupcija vezana za predstavnike vladajućih političkih partija. Lokalna politika takođe često predstavlja izazovnu temu, posebno ako su u pitanju problemi koje lokalni političari ne žele u medijima.

"U maloj lokalnoj zajednici, najteža su pitanja lokalne politike. Izvještavanja sa sjednica Općinskog vijeća i sam pristup organima lokalne samouprave mogu biti izuzetno teški poduhvati, s obzirom da se stiče utisak da je ponekad lakše ugovoriti razgovor i intervju s predsjednikom države, nego sa načelnikom neke općine.", navodi Nusret Smajlović.⁵⁰

⁴⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁴⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Za Gorana Dakića jedan od najtežih novinarskih zadataka je istraživanje imovine religijskih zajednica i novca koji se iz budžeta entitetskih i kantonalnih vlada izdvaja za ove kategorije. *"Ja već dvije godine pokušavam doći do podataka ove vrste. Od samih religijskih zajednica sam dobio samo generalne podatke koje su obavezni da daju, a do ostalih je nemoguće doći".*⁵¹

2.3. (Ne)dostupnost informacija: nedovoljna implementacija zakonskog okvira

Pravo na dostupnost informacija smatra se jednim od osnovnih ljudskih prava u svim demokratskim zemljama i garantovano je svim međunarodnim legislativama. U BiH, glavni garant ovog prava je Zakon o slobodnom pristupu informacijama (ZOSPI) koji je usvojen 2000. godine. Prema ovom Zakonu, svako fizičko i pravno lice ima pravo pristupa informacijama koje su pod kontrolom javnog organa, a svaki javni organ ima odgovarajuću obavezu da objavi takve informacije. Pod javnim organom se podrazumijeva svaki organ u BiH, i to: izvršni organ, zakonodavni organ, sudski organ, organ koji obavlja javnu funkciju, a imenovan je ili ustanovljen u skladu sa zakonom, bilo koji drugi upravni organ i pravni subjekt koji je u vlasništvu ili kojeg kontroliše javni organ.⁵²

Kao i u velikom broju sličnih slučajeva, učinkovito sprovođenje zakona predstavlja glavni problem u BiH. Kako je primjećeno u Indeksu o slobodi medija, *"BiH ima najliberalnije zakone o slobodi medija u svijetu, ali njihova implementacija i realizacija ostaje zakočena zasićenim pravosudnim sistemom."*⁵³

Naši sugovornici navode da je informacije najteže dobiti od samih vladinih institucija koje se često pozivaju na službene tajne ili pronalaze nekad i besmislene izgovore za nepružanje informacija koje su zakonom obavezni da pruže.

⁵¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵² Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. Zakon o slobodi pristupa informacijama.

http://www.mpr.gov.ba/pristup_info/default.aspx?id=2574&langTag=bs-BA

⁵³ 2017 World Press Freedom Index <https://rsf.org/en/ranking>

Admir Muslimović navodi da je najteže dobiti podatke o osobama koje su počinile određena krivična djela, a koja su u istrazi ili u sudskom procesu. *"Mnoge ustanove, najčešće vladine, pa i same vlade kantona, entiteta ili države, čak i ne odgovaraju na novinarske upite u zakonski predviđenom roku, ako im se postavljena pitanja ne sviđaju. Dakle ne poštuju Zakon o slobodi pristupa informacijama."*⁵⁴

Često problem nije dobijanje informacija, nego vrijeme koje novinari/ke moraju da čekaju da im se dostave te informacije. Za novinare/ke je brzina izvještavanja veoma bitna, a duga čekanja na ih često dovode u situaciju u kojoj su primorani da odustanu od određene priče samo zato što nemaju dovoljno dokaza i potrebnih dokumenata da priču i realizuju.

"Najteže je dobiti informacije iz institucija vlasti jer su vrlo zatvorene za javnost. Postoje razni načini uskraćivanja informacija. Primjeri poput "ministar je na putu", "portparol nam je bolestan" pa do toga da informaciju dostavljaju nakon zakonskog roka, a često i ne dostave informaciju bez ikakvog opravdanja.", navodi Gojko Veselinović.⁵⁵

Milan Ilić (Pale) navodi da se i kao novinar i kao obični građanin susretao sa problemima u pristupu informacijama. *"Svaku informaciju je teško dobiti, ukoliko je ona šakaljiva. Za nedavno istraživanje o plagiranju sam poslao informativni upit nadležnoj instituciji i čekao sam na odgovor mjesec dana, da bi na kraju dobio odgovor da oni nisu nadležni za ta pitanja, a bili su nadležni. Ako novinar nije potkovan znanjem i nema strpljenja, vrlo lako će mu sve priče propasti zbog bezobrazluka pojedinih institucija."*⁵⁶

Odugovlačenje, izbjegavanje, pogrešna interpretacija ili ublažavanje sadržaja informacije, svakodnevni su problemi sa kojima se susreću, te navode kako je teže doći do informacija koje ilustriraju nerad, loš rad, a posebno nezakonit rad pravnog subjekta ili pojedinca.

Najteže je kažu odgovori iz ankete doći do informacija iz sudova, različitih ministarstava i institucija, no jednako je veliki problem potpuno ignorisanje zahtjeva za dobijanje informacija u lokalnim upravama.

⁵⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Izazova u radu novinara je mnogo i većina novinara/ki učesnika u istraživanju se nije zaustavila na jednom, jedinstvenom izazovu. Počevši od svakodnevnih pritisaka u radu, preko cenzure i autocenzure do prijetnji i fizičkih napada, rad novinara na lokalnom nivou sve češće prerasta u svakodnevnu borbu za opstanak. Prijetnje otkazima, smanjenje plata i generalna finansijska nesigurnost čine novinarsku profesiju vrlo nezahvalnim poslom u lokalnoj sredini, koji može ostaviti velike psihofizičke posljedice. I pored, kako je već navedeno dobrog zakonskog okvira, novinari/ke se osjećaju nesigurno, nezadovoljno i bez previše mogućnosti za napredak, a jedan od najvećih problema je i loša implementacija postojećeg zakonodavstva.

2.4. Strah od tužbi za klevetu

Kada neko ogovara, omalovažava, vrijeđa čast ili daje izjave u kojima tvrdi neistine, iako zna da su neistinite, da bi stvorio negativnu sliku o pojedincu, poslovanju, proizvodu, skupini, državi ili narodu, riječ je o kleveti.⁵⁷

Nedavni izvještaji o stanju medija često naglašavaju problem optužbi za klevetu novinarima od strane pojedinaca ili institucija o kojima izvještavaju. U 2018. godini najviše tužbi protiv novinara u BiH podnose političari, predsjednici stranaka, direktori i javne osobe, koje bi trebale trpiti veću kritiku u medijima, podatak je Udruženja „BH novinari“. Prema podacima Linije za pomoć novinarima, godišnje se podnese 100 tužbi za klevetu, dok su u 2017. godini aktivna bila 173 slučaja.

Većina anketiranih novinara/ki nije se u dosadašnjem radu susretala sa tužbom za klevetu, no kažu da ovo jeste česta pojava i doživljavaju je kao svojevrsan pritisak na rad medija. No, sa druge strane saglasni su u ocjeni da je istinito izvještavanje, tačnost, objektivnost i strogo slijeđenje novinarskih pravila najbolji način borbe protiv bilo kakve tužbe, pa i one za klevetu. Činjenica je međutim i da lokalni moćnici bilo iz političkih bilo

⁵⁷ InMedia, 2013. Zna li šta je kleveta? <https://www.inmedia.ba/zna-li-sta-je-kleveta> (10.3.2018.)

iz ekonomskih krugova često koriste klevetu prije svega kao sredstvo zastrašivanja novinara/ki.

"Tužbe za klevetu jedno su od sredstava kojima pojedinci unutar institucija nastoje iskorijeniti bilo kakvo kritičko izvještavanje. Iskustvo da se i sam nađem pred sudom do sada nisam imao, iako je takvih najava bilo, ali mislim da takvi procesi moraju proizvesti posljedice u radu novinara nakon njih. Pogotovo u državi u kojoj svakodnevno slušamo kritike na rad i objektivnost pravosuđa ili ne vidimo efikasnost u pojedinim segmentima njegovog djelovanja u kojima se najviše i očekuje - procesuiranje korupcije, organiziranog kriminala", navodi Alen Bajramović.⁵⁸

Novinari/ke smatraju da je upravo zbog ovakvih situacija potrebno zakonom regulisati da se za "nanošenje duševne boli" i slične "posljedice" novinarskih izvještaja moraju tražiti konkretni dokazi pa i ljekarski pregledi, te da se odgovornost za objavljene sadržaje treba zadržati na medijima i uredništvima. *"Pojedinci bi se teže odlučivali na takav vid pritiska, a urednici bi imali veću odgovornost da od novinara dobiju garancije za istinitost informacije koju objavljuju",* vjeruje Alen Bajramović⁵⁹.

Još jedan od novinara koji je učestvovao u istraživanju bio je suočen sa optužbom za klevetu. Nusret Smajović kaže da se sa ovim, ali i drugim optužbama zbog svog rada susreće već deset godine. *"Optužbe su postale stalne i jako česta pojava i itekako imaju uticaj na rad. Mislim i da je u ovom slučaju mnogo toga je u rukama sudstva i države, tačnije u zakonima koji tretiraju taj dio sudske oblasti, jer bi se kroz zakone trebalo povesti računa o novinarskom poslu, autorskom radu, kao i samom izvještavanju, pa ne bismo bili u situaciji da se svakodnevno i za bilo kakav izvještaj, tekst susrećemo s rizikom optužbe za klevetu".*⁶⁰

Primjera da kada se novinarski posao uradi na najbolji mogući način nema bojazni od osude za klevetu ima. Jedan takav navodi Erduan Katana, koji smatra da problema sa tužbama za klevetu ima, no da to nije toliko naglašen problem. *"Mislim da su neki slučajevi*

⁵⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁵⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

pokazali da ako profesionalno radite svoj posao da čak i ovakvi sudovi u BiH donose presude u korist novinara. Spomenu bih tu slučaj Ljiljane Kovačević koju je predsjednik RS Milorad Dodik tužio za klevetu i izgubio spor na sudu".⁶¹

Mnogo veći problem kod klevete je, navodi se između ostalog u odgovorima na pitanja za potrebe istraživanja, je to da tužba za klevetu može doći i zbog prenošenje nečije izjave ili nečijeg teksta.

"Naravno da ovo utiče na rad novinara i oni su mnogo oprezniji. S druge strane koliko znam najveći broj slučajeva za klevetu u Republici Srpskoj u posljednje vrijeme je bio protiv javnih medija (RTRS). Dosta predmeta za neprofesionalan rad novinara je pokrenula opozicija, a neke slučajeve je i dobila na sudu", navodi Erduan Katana.⁶²

Mogućnost tužbe za klevetu svakako utiče na na novinare, koji se nakon tužbi, a iz straha, nakon takvih situacija sve manje usuđuju baviti istraživačkim pričama. Često su upravo ove tužbe jedan od mehanizama kojima se političari bore protiv činjenica koje novinari iznose kada oni zloupotrebljavaju svoje pozicije ili ne rade u skladu sa zakonom. *"Naravno ovo otežava rad novinarima, ali je njihov zadatak da uprkos pritiscima ukazuju na negativne pojave u društvu",* vjeruje Gojko Veselinović.⁶³

U BiH su na snazi tri zakona o kleveti: Zakon o zaštiti od klevete u Federaciji BiH, Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske i Zakon o zaštiti od klevete u Brčko Distriktu. Svi zakoni na vrlo sličan način regulišu ovu materiju. Četiri su kriterija za klevetu: postojanje netačnih informacija, identifikacija oštećenog fizičkog ili pravnog lica, prenošenje trećim osobama i šteta - odnosi se na ugled i reputaciju.

Kada je riječ o optužbama za klevetu velika je i odgovornost novinara, i to je ono što navode naši sagovornici, ukoliko se priča donese sa činjenicama mogućnosti suočavanja sa optužbom za klevetu svedene su na minimum.

⁶¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

"Imamo primjer Centra za istraživačko novinarstvo koji je dobio niz tužbi za klevetu, ali je svaka odbijena jer imaju dokaze da je sve istina što pišu. Slažem se da ih ima sve više i da tužbama pritišću same novinare da odustanu od tog svega, priznaju da su oklevetali da ne bi platili kaznu i slično što dovodi do najgoreg mogućeg oblika cenzure", navodi Milan Ilić.⁶⁴

Nažalost pouzdane statistike kada je riječ o slučajevima novinara tuženih za klevetu nema, jer sudovi ne vode posebnu evidenciju postupaka za zaštitu od klevete – postupci se vode i registruju kao i svi parnični postupci za naknadu štete.

2.5. Moderni izazovi u radu

Biti objektivan, istinito izvještavati, odolijevati političkim pritiscima, neki su od izazova koje novinari/ke navode. Moderno doba donijelo je i nove moderne izazove, poput digitalizacije, širenja i dostupnosti informacija, koja nikada nije bila veća i brža. To je još jedan od izazova sa kojima se, prije svega, takozvani klasični mediji suočavaju. Informacije su danas u većini slučajeva besplatne, sve što je u većini slučajeva je potrebno imati računar i internet. To dovodi i do sve većeg ekonomskog pritiska na medije, pa samim tim i novinare/ke. To je naravno olakšalo posao novinarima/kama, no donijelo je i novi izazov provjere informacija, copy/paste novinarstva i neprestalnu borbu za klikove, ako žele da opstanu u medijskom prostoru. Iako je postignuta jedna od funkcija novinarske profesije, a to je otvaranje debate i sučeljavanje različitih mišljenja, ta činjenica novinarstvo je dovela u nezavidan položaj, jer su skoro pa izgubili pravo na prvu objavu vijesti.

Ako se pogleda iz perspektive lokalnog nivoa i novinarstva u manjim sredinama, jasno je da lokalne vijesti gube u procesu globalizacije informacija, pa se samim tim i ono što jeste prevashodna svrha lokalnih medija, a to je informisanje o lokalnim temama i problemima, često izgubi u šumi informacija koje vrtoglavom brzinom stižu iz svakog dijela planete. Ovo je vjerovatno jedan od najvećih izazova opstanka takozvanog lokalnog novinarstva.

⁶⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

"Smatram da su društvene mreže danas jako korisne, ako ih se zna koristiti na pravi način. Problem je što informacije koje dobiju, novinari objave bez provjere i sami sebe diskredituju za bilo kakve dalje poslove", navodi Milan Ilić.⁶⁵

Novinari/ke koji su učestvovali u istraživanju navode da je izazov u vremenu interneta i biti brz, ali i tačan. *"Razbiti uvriježen stav dijela javnosti da je novinarstvo samo puko prosljeđivanje informacija. Ostati novinar, iako znaš da si, praćenjem dnevnih događaja, bezbroj puta uradio sličan izvještaj", objašnjava Alen Bajramović.⁶⁶*

Izazovi sa kojima se mediji u BiH bore su i politička previranja, društvena apatija i nepovjerenje medijima uz floskulu "svi su isti". *"Sve ovo utječe na sam rad medijskih radnika i doprinosi tome da odnosi između javnosti i medija svakodnevno budu poljuljan", navodi Tahir Žustra iz Tuzle.⁶⁷*

2.5.1. Kako odgovoriti na sve češće online prijetnje novinarima?

Kao jedan od problema detektovan u istraživanju su i sve češće online prijetnje novinarima/kama. Online prostor pravno neregulisan u Bosni i Hercegovini otvorio je mogućnost svakodnevnih uvreda, omalovažavanja pa čak i prijetnji smrću i to pod zaštitom identiteta. Ovaj problem naročito je vidljiv na društvenim mrežama, ali i na otvorenim komentarima internet portala. Preciznih statistika koliko je novinara/ki dobilo prijetnje putem interneta nema i zbog činjenice da se veliki broj tih prijetnji ne prijavi. Pod online nasiljem podrazumijevaju se prijetnje, pritisci, kleveta, govor mržnje, poticanje na govor mržnje, diskriminacija. Prema statistikama Udruženja BH novinari samo u 2017. godini zabilježeno je 16 online napada.

I naši sagovornici smatraju da online prijetnje jesu ozbiljna stvar, no da ih novinari/ke nekada neozbiljno shvataju i ne prijavljuju, a da one itekako utiču na nesmetan rad.

⁶⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁶⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Novinarki iz Tuzlanskog Kantona prijećeno je smrću, prijetnje su evidentirane u policiji, identifikovana su i lica koja su prijetila. Ova novinarka zaštitu policije ne smatra adekvatnom, jer se nakon svega nije osjećala sigurnije. *"Nažalost sve se završilo samo na upozorenju lica, koja su već ranije bila poznata organima reda. Policija je reagovala kao da je riječ o normalnoj pojavi. Dva dana sam provela na ispitivanju u krim policiji, kao da sam ja ta koja je narušila zakon".*⁶⁸

Riječ je o ozbiljnom problemu na koji policija ne obraća previše pažnje, odnosno takve prijetnje ne tretiraju na pravi način kaže Admir Muslimović. *"Nesuglasica sa neistomišljenicima iz političkih krugova da, pa čak i iz krim miljea. Ali, prijetnji smrću nisam imao."*⁶⁹

Od samih prijetnji je mnogo opasnija praksa njihovog odobravanja, opravdavanja i ponavljanja, smatraju neki od anketiranih. Zbog toga se novinarima mora osigurati adekvatnija zaštita.

Također, anketirani novinari, prijetnje na internetu smatraju ozbiljnim, jer su svjesni da rade u jednom neuređenom sistemu u kojem se na forumima ili komentarima potpuno nekažnjeno diskredituju neistomišljenici.

"Danas svi mi imamo fb, ili twitter nalog i svako nas može pronaći, uputiti prijetnje. Koliko to bezazleno izgledalo u tom momentu, česte prijetnje zbog pisanja se mogu pretvoriti u napad, a napad u nešto mnogo ozbiljnije. Zbog toga mislim da novinari moraju dobiti poseban status, što će i potencijalno uticati na one koji žele uputiti prijetnju. Neko će dobro razmisliti da li će se usuditi da li će službenom licu uputiti neku vrtu prijetnje", smatra Dalibor Tanić.⁷⁰

Nove tehnologije su omogućile da se mržnja i gnjev preoblikuju i dobiju novu dimenziju, te se iz stvarne počnu implicirati i u virtualnoj javnosti. Takve stvari svakako da nisu za zanemariti iako često budu prepuštene slučaju ili procesu zaboravljanja. *"Ometanje rada novinara prijetnjama smrću, fizičkim ili bilo kojim drugim oblicima nasilja znak su da ovo*

⁶⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁶⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁷⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

društvo ne može prihvatiti nečiji način rada i na njega utjecati adekvatno, ljudski i pristojno pa radije izabere nasilje. Na ovom polju nedostaje glasnije i jače zalaganje nadležnih novinarskih udruženja u BiH koja, situacije su pokazale, reaguju tek po određenom slučaju dok preventivnog rada po ovim pitanjima nema ni u tragovima", navodi Tahir Žustra.⁷¹

Neki novinari/ke kažu da u posljednje vrijeme nemaju problem sa komentarima na internetu ali samo zato što su odlučili da ih ne čitaju, naročito komentare koji su pisani pod pseudonimima. Neki od anketiranih imali su online prijetnje, ali ih nisu prijavljivali. Ima i onih koji smatraju da ove komentare ne treba uzimati previše ozbiljno upravo zbog činjenice da su društvene mreže prije svega u Bosni i Hercegovini svojevrsno mjesto za okršaj neistomišljenika i to upravo na teme koje se tiču podjeljenog društva, nacionalnih pitanja, jezika ili ratnih zločina. Upravo ove teme izazivaju najviše govora mržnje i poticanja na mržnju u online sferi.

"Kao novinar doživio sam i fizički napad, a doživio sam i prijetnje putem telefona i raznih cedulja. U komentarima ispod mojih tekstova nisam doživio prijetnju, ali jesam uvrede. Prijetnje novinarima u bilo kom obliku se moraju shvatiti ozbiljno i treba omogućiti pravovremeno institucionalno djelovanje, kako bi se zaštitio novinar koji je doživio prijetnju sa jedne strane, te našlo i kaznilo lice koje je izreklo prijetnju sa druge strane. Prijetnje moraju postati kažnjive, kako se ne bi pretočile u djela", zaključuje Milorad Milojević.⁷²

Online nasilje prema novinarima svakako utiče na izvještavanje, što i jeste cilj anonimnih komentatora, ali i organizovanih internet napada na pojedine medije u Bosni i Hercegovini.

U ovom istraživanju donosimo primjer novinara iz Visokog kojeg je lokalna vlast pokušala diskreditovati upravo služeći se internetom. *"Meni i kolegi montirali su fotografiju, na kojoj navodno dižemo tri prsta, a na glavi imamo šajkače i kokarde. U maloj sredini, i u vremenu društvenih mreža, fotografija je jako brzo postala dostupna i proširila se, a za posljedicu je imala brojne komentare, pozive na linč, pa čak i prijetnje",* navodi Nusret

⁷¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁷² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Smajović. Slučaj je prijavljen, no kako kaže ovaj novinar istrage su jako spore, kao i reakcije nadležnih, tako da su novinari prepušteni sami sebi.⁷³

2.6. Kada urednik ili direktor kaže NE: suočavanje sa cenzurom

U studiji "Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini: utišani alternativni glasovi" zasnovanoj na empirijskom istraživanju medijskih aktera u BiH, navode se neki od osnovnih problema među novinarima, poput toga da novinari rade veliki broj priča svakodnevno, potplaćeni su i nemaju vremena da urade priču kvalitetno, vlasnici medija imaju komercijalne interese, znatan dio novinara je podijeljen po ideološkoj liniji, zbog političkih i ekonomskih uticaja, veliki broj novinara pristaje na cenzuru i autocenzuru iz straha da će izgubiti posao ili trpiti novčane sankcije.⁷⁴

Cenzura je ograničavanje i nadziranje slobode izražavanja. Prema definiciji može se provoditi u širokom rasponu korištenih sredstava i postupaka, od uništavanja nepoželjnih sredstava izražavanja, preko brisanja ili precrtavanja nepoželjnih dijelova, do mijenjanja, izokretanja, odnosno falsifikovanja onih dijelova koji se ne podudaraju sa svjetonazorom vlasti ili urednika.

Brojni novinari u Bosni i Hercegovini svakodnevno se suočavaju sa restrikcijama, zabranama, nemogućnošću samostalnog odabira tema ili sagovornika, uredničkim i političkim pritiscima. Kao restriktivne mjere sa kojima su suočeni navode najprije cenzuru, zatim uticaj političkih partija na rad medija, te nekvalifikovanih urednika čije naredbe moraju ispunjavati.

Mirsad Behram navodi da je radeći na loklanom mediju susretao različite situacije i različite uređivačke politike. Neke su kaže bile i komične. *"Kad sam bio mladi novinar, jednom se dogodilo da su urednici bukvalno prijepodne glorificirali jednog lokalnog zvaničnika, a onda bi im "gazda" naredio da "okrenu ploču", pa su ga oni u*

⁷³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta 'Stvarni glas novinarstva'. Januar – april, 2018. godine.

⁷⁴ Lejla Turčilo. Mediji i shrinking space u BiH: utišani alternativni glasovi. Sarajevo, 2017.

poslijepodnevnim emisijama blatili. Zbog toga što sam bio protiv takvih stvari i jesam među prvima dobio otkaz i nije mi uplaćivan staž i sve ostalo što je trebalo".⁷⁵

Novinari/ke žele da, bez ometanja i prilagođavanja bilo kojoj uređivačkoj opciji, koja je najčešće uslovljena politički, imaju pravo na izbor sagovornika i teme. Da rade bez straha da bi zbog možda nepoželjnog gosta u studiju ili teme koja se ne sviđa uredniku ili lokalnom zvaničniku mogli dobiti otkaz.

"Nailazio sam na situaciju da mi nekvalifikovani urednik bez razloga krati prilog. Objašnjenje: ovo je suvišno, a u stvari nekom se neće svidjeti. Druge kolege su bile na udaru jer u priči nisu ubacili nečiju izjavu ili nisu prenijeli ono što je za njega bitno. U posljednje vrijeme sve je manje prostora za kritičko izvještavanje o odgovornosti, neradu ili promašajima nosilaca vlasti o čemu sam već iznio stanje. Novinari u većini situacija rade ono što je već zamišljeno u sjedištu gradske uprave", objašnjava novinar iz Zenice.⁷⁶

Novinari/ke se veoma često suočavaju i sa nametnutim sagovornicima ili temama, koje su u velikom broju slučajeva politički instruirane. Nekada argumenti pobijede uredničku volju, no nekada je nemoguće kako kažu izboriti se za drugačiji stav. *"Često će vam kazati, ne zovi tog sagovornika, jer je on u toj i toj stranci. Nemoj njega, jer proziva onog drugog. Sve su to svakodnevne restrikcije. Volio bih kada bismo bez upliva politike mogli odrediti sadržaje koje ćemo pratiti",* navodi Aid Mršić.⁷⁷

Pritisci na novinarke i novinare mogu biti politički, ekonomski, mogu biti direktni ili indirektni. Direktni pritisci, pored cenzure, uključuju prijetnje medijima i/ili novinarima/kama, kao i ekonomske pritiske (povlačenje oglasa, na primjer, iz medija koji kritički izvještavaju o oglašivaču). Ovome svjedoče i iskustva nekih od anketiranih novinara/ki.

"Kada radite na komercijalnom mediju, češće su vaš restriktivni faktor klijenti i oglašivači nego sami politički subjekti. U različitim medijskim kućama u kojima sam do sada imao priliku raditi susretao sam se najčešće sa mjerama koje se preduzimaju kako se novinarski izvještaj ne bi odrazio na kvalitet promocije samog oglašivača. Također, radeći i na

⁷⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁷⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁷⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

lokalnom gradskom mediju, susretao sam se sa utjecajima predstavnika lokalne vlasti na kreiranje samih sadržaja i tok plasiranja informacija i poruka", kaže Tahir Žustra.⁷⁸

Novinari zaposleni u nekim od lokalnih medija kažu da je cenzura sastavni dio svakog radnog dana. *"Najviše mi smeta neodobranje sagovornika u određenoj temi koji su politički protivnici vladajuće strukture. To zaista djeluje ponižavajuće za novinara", smatra novinarka iz Višegrada.⁷⁹*

Cenzurišu se i priče koje na prvi pogled ne izgledaju kao teme koje bi mogle da zasmetaju. No, ako se dublje novinarski "kopa" i otkrije da nije sve uredu sa finansiranjem projekta koji ima humanitarni karakter, slijedi cenzura. *"Suočila sam se sa cenzurisanim pričama o djeci oboljeloj od raka kojima nije riješeno finansiranje roditeljske kuće u kojoj borave tokom boravka djece na terapijama. Cenzurisano je sve što sam napisala o mogućnostima finansiranja. Voljela bih da imam slobodu da pomognem bolesnoj djeci", navodi Sunčica Šehić.⁸⁰*

Neki od anketiranih novinara/ki doživjeli su cenzuru više puta i to na vrlo direktne načine, dok neki nikada nisu imali to iskustvo. Analizom je uočljivo da se sa cenzurom ne susreću novinari koji su dopisnici medija koji nisu bosanskohercegovački odnosno, koji su finansirani iz inostranstva. Cenzura je mnogo više izražena kod lokalnih medija koji su finansirani iz javnih budžeta.

Aid Mršić objašnjava kako to u praksi izgleda *"Jednostavno vam dođe glavni i odgovorni urednik i kaže šta biste trebali uraditi. To izgleda tako što vam kažu, naredio direktor! Naravno, na vama je da li ćete to ispoštovati, ili ne. Ako ne ispoštujete, slijede sankcije, a do vas je da li ćete to trpiti. Uglavnom trpe mladi novinari na početku karijere, jer iz raznih razloga nisu u mogućnosti odbiti zadatak"⁸¹*

⁷⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁷⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁸⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁸¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

3. Plemenitost profesije: Karakteristike i prednosti izvještavanja na lokalnom nivou

Demokratija zahtjeva okruženje u kojem ne samo da različite verzije činjenica mogu biti suprostavljene i testirane od strane građana, nego i okruženje u kojem se može pronaći različit naglasak i pokrivenost tih činjenica i događaja.⁸²

Rad novinara, iako često otežan, ima svoje prednosti. U većini modernih država i zajednica u svijetu, mediji su glavni izvor informacija i stvaraoci javnog mijenja. Novinari/ke svojim radom imaju moć i odgovornost da informišu i edukuju građane/ke o najznačajnijim događanjima u svijetu. Uloga medija na lokalnom nivou je u tome više značajna, jer oni predstavljaju prvi izvor informacija kada želimo saznati više o svakodnevnim dešavanjima u našoj zajednici, gradu ili opštini.

Upravo ova uloga uticaja na javnost je jedna od najistaknutijih među novinarima/kama sa kojima smo razgovarali za potrebe istraživanja. *"Glavna prednost je mogućnost da pokrenete pitanje/debatu o nekoj temi, da utičete na javnost, ukažete na greške i utičete na poboljšanje transparentnosti institucija."*, smatra Milorad Milojević.⁸³

Prednost novinara jeste ta da su uvijek na izvoru informacija, da imaju znanje i vještine da traže informaciju, te da kroz posao stalno upoznaju nove ljude i stiču nova znanja.

"Lično volim rad na terenu i životne priče sa terena. Komunikacija i upoznavanje velikog broja ljudi raznih profila jedna je od prednosti ovog posla. Druga je pokušaj da svojim radom ispravimo neke pogreške i ukažemo na probleme u društvu. Imate priliku da kroz profesionalni rad ukažete na različite anomalije u društvu, pomognete mladim ljudima u

⁸² The Report of the High Level Group on Media Freedom and Pluralism. A free and pluralistic media to sustain European democracy. 2013.

⁸³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

promociji njihovog rada, te vrlo često djelujete humanitarno.", smatra Dženita Duraković.⁸⁴

"Nema boljeg osjećaja nego kad imate dovoljno dokaza, stila i mogućnosti da kriminalcu pokažete da je kriminalac, a da se toga ne plašite", na ovaj način Goran Dakić opisuje prednosti bavljenja novinarstvom, koji za njega uključuju istraživanje, upoznavanje novih ljudi i komunikaciju, te stvaranje javnog mnjenja i iznošenje u javnost informacija do kojih običan građanin ne može doći samostalno.⁸⁵

3.1. Kada je novinarski posao prednost

Kao prednosti u profesiji novinari koji su anketirani navode još mogućnost istraživanja, bolju informisanost, mogućnost postavljanja pitanja, fleksibilno radno vrijeme, upoznavanje novih ljudi, mogućnost za kreativnošću, stalno učenje.

"Prednost je jedna i sasvim dovoljna: mi smo novinari/ke i kreiramo javno mnjenje", jasno objašnjava Dalibor Tanić.⁸⁶

Kontakti sa ljudima iz različitih sfera života, pravo da traže informaciju i da je prosljede javnosti, pokušaj da se isprave greške i da skrenu pozornost na društvene anomalije, ukažu na probleme još su neke od prednosti koje novinari/ke naglašavaju kada govore o svom poslu.

Zanimljivo je da se kao jedna od prednosti nameće i ona da je Bosna i Hercegovina neisprčan izvor tema i informacija za svakog zainteresovanog novinara.

"Prednost rada novinara u BiH je prije svega u činjenici da ne moraju previše da traže šta treba raditi jer tema ima u svakoj pori bosanskohercegovačkog društva. Bilo koja oblast da se počne raditi ima toliko problema da se može napisati ne jedan tekst nego knjiga.

⁸⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁸⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁸⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

Nekih drugih prednosti nema ako se posmatraju razvijene zemlje Evropske unije", kaže Erduan Katana.⁸⁷

Ovaj stav jasno ukazuje i na činjenicu u kakvom nesređenom sistemu i društvu rade bosanskohercegovački novinari. To je naročito vidljivo na loklanom nivou, jer kako je već rečeno i u prethodnim poglavljima iako tema ne manjka u manjim sredinama teško je doći do pravih sagovornika, te tako na najbolji mogući način uraditi određenu priču.

Slično misli i Selma Tahirović koja smatra da BiH jeste neiscrpna inspiracija, kako za informativno-politički program i to upravo na veličinu i složenost državnog aparata i uređenja, ali i za socijalne teme koje su posljedica takvog uređenja ali i agresije.⁸⁸

Kada je riječ o novinarima u lokalnoj zajednici neki od njih ne vide prednosti novinarske profesije upravo zbog činjenice da rade u malim loklanim sredinama, sa ograničenim resursima za istraživanja i pod stalnim pritiskom ili loklane vlasti ili vlasnika ili finansijera privatnih medija.

Edin Skokić iz Tuzle kaže kako gotovo da nema osobitih prednosti u novinarskoj profesiji *"osim ako neko ne misli da je prednost što novinar/ka mogu prije doći do razgovora sa premijerom ili ministrom od običnog građanina. Prednosti u radu novinara van Sarajeva su skućene, jer rijetki su primjeri da novinari iz unutrašnjosti izvještavaju sa relevantnih svjetskih događaja ili čak utakmica reprezentacije BiH"*.⁸⁹

3.2. Zašto je neke priče teško uraditi?

Najteže je izvještavati o korupciji i nepotizmu, lokalnoj politici, aferama, pronevjerama novca, prostkonfliktnim temama, društvenim podjelama. Sve ovo naročito je teško u lokalnim sredinama, gdje nedostaju resursi u svakom smislu, naročito ekonomskom i gdje

⁸⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁸⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁸⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

je često nemoguće doći do informacija zbog nepoštivanja Zakona o pravu na pristup informacijama.

Anketirani objašnjavaju u odgovorima na pitanja da su korupcija i nepotizam na prvom mjestu takozvanih "teških" tema i to samo zbog činjenice što su, kako vjeruju, oni koji su uključeni u koruptivna djela zaštićeni od institucija vlasti. Kao tešku temu izdvajaju i priče o postkonfliktnom bosanskohercegovačkom društvu, jer neki od njih navode da u BiH o ovim temama još uvijek postoje "tri istine".

Novinari/ke kažu da je lakše izvještavati o ekonomiji, sportskim, temama iz kulture, ali i onim koje se bave volonterizmom, aktivnostima nevladinih organizacija te pričama "običnih ljudi".

Asmir Muslimović objašnjava da je priče o kriminalu i korupciji teško uraditi jer je potrebno vrijeme za prikupljanje dokaza, dokumenata i svih podataka koji će potkrijepiti priču.⁹⁰ Sličnog je stava i Arnes Grbešić, koji smatra da ove priče iziskuju puno vremena te da je bez dodatnih fondova za finansiranje teško napraviti dobru priču koja se bavi ovom temom.⁹¹

*"Najteže je izvještavati o politici, korupciji, nepotizmu, velikim nesrećama sa smrtnim ishodom, zatim teme o ratu i postkonfliktnim odnosima, kaže novinarka iz Sarajeva koja je željela ostati anonimna."*⁹²

Mnogi novinari/ke navode teme o postkonfliktnom društvu, posljedice rata i podjele nastale nakon njega, kao teme koje je najteže raditi. Razlozi su različiti, od činjenice da je ovim temama potreban senzibilitet do toga da je bosanskohercegovačko društvo još uvijek duboko podjeljeno.

⁹⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Milan Ilić kaže kako je svaka priča i teška i laka na svoj način, njemu je najteže raditi teme koje su vezane za postkonfliktne odnose *"u smislu da nikad ne znaš kakvu ćeš reakciju dobiti, a i dosta teško je raditi priče sa ljudima koji su to sve preživjeli"*.⁹³

"Zbog svega što se dešavalo u Srebrenici, najteže je izvještavati o pitanjima vezanim za rat i postkonfliktne odnose. Ali, nastojao sam biti objektivan kad sam izvještavao o komemoracijama u Memorijalnom centru Potočari, kao i obilježavanju godišnjica stradanja Srba. Mislim da je bilo određenih komentara, ali, nisam, bar do sada imao problema", kaže Sadik Salimović.⁹⁴

Neki od anketiranih novinara/ki kažu da je svaku priču jednako teško uraditi ako se radi na pravi i profesionalan način. Mirsad Behram slikovito opisuje kako to izgleda na terenu: *"O lokalnoj politici – tzv opozicija ima "municije" da svaki dan rešeta vlast, toliko problema ima, a oni ipak šute. I kako da novinari nešto urade, kad ne rade oni čiji bi to najveći interes trebao biti? Rat? Imao sam iskustava da mi otac dječaka sa invaliditetom nije htio dati izjavu o tome kako su mu srpske snage živo dijete spalile u selu kod Nevesinja, jer eto on sada prodaje med u Nevesinju. Ekonomija? Radnici jedne propale firme traže da im Vlada FBiH riješi problem uvezivanja radnog staža, sve "skreću" na nacionalne vode, a neće da kažu da im je firma nastala na nelegalan način, nezakonitom privatizacijom, za koju je još prije više od 10 godina lokalni zvaničnik pravosnažno osuđen i onda pobjegao u Hrvatsku"*.⁹⁵

Kao teške teme izdvajaju se i one koje se bave loklanom politikom, prije svega zbog činjenice da kako navode pristup lokalnim organima vlasti može predstavljati ogroman novinarski poduhvat i često nemanje adekvatnih ili dostupnih sagovornika.

"Loklana politika, nedostupnost političara za izjave, korupcija i nepotizam, veliki problem doći do konkretnih primjera", kaže Nebojša Kolak, novinar iz Trebinja.⁹⁶

⁹³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

⁹⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Za razliku od takozvanih teških priča anketirani novinari/ke kao lakše izdvajaju priče koje govore o ekonomiji ili aktivizmu građana, priče koje govore o obrazovanju. Veliki broj njih izvještavanje sa izbora naveo je kao lakšu temu.

"Najlakše je izvještavati o sudbinama običnih i kreativnih ljudi i uspješnim projektima, s druge strane problemi su dvolične osobe, koje imaju finansijsku i političku moć. Teme o korupciji i nepotizmu je teško raditi tim prije jer su sakrivene. No, sve se može istražiti, ali to se na zapadu posebno plaća jer je veći i rizik i nosi ozbiljnije posljedice. Nije isto raditi izvještaj sa press konferencije i raditi na temi nekoliko dana i na kraju biti isto plaćen", kaže novinar iz Zenice koji je želio ostati anonimn. ⁹⁷

3.3. Mogu li i trebaju li mediji i aktivisti za ljudska prava biti partneri?

Rad novinara i aktivista za ljudska prava podudara se u više segmenta, bore se za slobodu javnog govora, transparentnost rada javnih institucija, suzbijanje nepotizma i korupcije. Zajednički cilj obje grupe je borba za istinu i ravnopravnost, i jedni i drugi trpe pritiske, prije svega političke. Iako postoje jasne razlike između djelovanja ove dvije grupe, ono što je sigurno jeste da bi oni trebali biti partneri u promicanju istinskih i univerzalnih vrijednosti. Ovo su neki od zaključaka novinara/ki koji su učestvovali u istraživanju.

Najveći pritisci i jednim i drugima dolaze od političara i policije koji, često novinarsko pisanje ili aktivnost nevladinog sektora prikazuju kao pokušaj rušenja sistema nekoga sa strane ili neke političke grupe.

"Pojavom društvenih medija, granica između aktivista i novinara je svedena na minimum. Kada imate twitter, ili fb nalog i nešto objavite što poziva na akciju, vi ste aktivista, a ako sutra napišete tekst o tome, onda ste novinar. Dakle, granica je skoro nevidljiva", kaže Dalibor Tanić. ⁹⁸

⁹⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

⁹⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

Cilj je smatraju anketirani izazivanje promjena, a do njih se ukoliko se poštuju pravila profesije i jednih i drugih može jednako doći ili kratkim tvitom, ili tekstom. Sa izazovima se suočavaju i jedni i drugi.

Rad novinara i aktivista za ljudska prava podudara se u mnogim segmentima. *„Obično su, i jedni i drugi, tu zbog građana, kako bi im olakšali put do rješavanja određenog problema. Zajednički cilj im je javnost i njihovi problemi . Da li to ispunjavaju na pravi način, je drugo pitanje?“*, pita se Aid Mršić.

Za svakog novinara imati dobar izvor informacija od neprocjenljivog je značaja, aktivisti za ljudska prava, ali i druge civilne ili nevladine organizacije često mogu biti nepresušan izvor informacija i tema za novinare.

Neki od novinara/ki koji su učestvovali u istraživanju vjeruju da bi cilj i jednih i drugih trebao biti isti – vladavina prava i jednake mogućnosti za sve, no kažu da u praksi to često nije tako. Djelimično i zbog pritisaka, prije svega političkih, na obje skupine, koje anketirani detektuju kao problem u radu.

„Mislim da se rad novinara i aktivista za ljudska prava podudaraju. Te dvije stvari se, po meni , ne mogu odvojiti ako se žele napraviti neki pozitivni pomaci u društvu. U BiH je problem ne postojanja ozbiljne podrške javnosti i pravosuđa kako u radu novinara tako i aktivista. S druge strane preveliki je broj nevladinih organizacija u BiH koje se bave ovim pitanjima što uz ovakvo uređenje države, sa više nivoa, najviše i odgovara onima koji se bave politikom“, objašnjava Erduan Katana.⁹⁹

U podjeljenom društvu u kojima i jedni i drugi pokušavaju da donesu promjene teško je ujediniti se u zajedničku akciju, još jedna je od ocjena. *„Najjednostavniji primjer za to je da se danas u BiH ne mogu uvezati ni dva sindikati iz različitih entiteta, iako su radnička prava ozbiljno ugrožena“*, kaže Erduan Katana.¹⁰⁰

Mediji moraju blisko raditi sa nevladinim sektorom, jer im je ista uloga u društvu, a to je da budu korektivni faktor i da ukazuju na ono što je loše i što treba mijenjati. I novinari i

⁹⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

¹⁰⁰ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

aktivisti u svom istraživanju tragaju za istinom. I jedni i drugi se mogu suočiti sa prijetnjama u tom poslu, a najveći izazov je doći do adekvatne informacije.

„Mislim da su pritisci, kako na novinare, tako i aktiviste jako slični i imaju slična obilježja gušenja i cenzurisanja tog glasa. Nadam se da su ciljevi, kako jednih, tako i drugih, što bolje društvo u kojem živimo, odnosno da su novinari i aktivisti neka vrsta korektora društva“, kaže Nusret Smajović¹⁰¹.

Zabilježili smo različite stavove o tome da li su novinari i aktivisti za ljudska prava skupine koje treba da sarađuju i na kakve oblike ta saradnja treba da ima. Jedan od stavova je da se njihov rad podudara u smislu da u istom trenutku možeš biti i novinar i aktivista za ljudska prava, pogotovo ako radiš teme koje se odnose na najranjivije skupine. *„Ti se boriš za njihova prava i kao novinar jer radiš priču o tome, a i sa ljudske strane se boriš da popraviš njihov položaj. Kada sam ja u pitanju, pošto sam ujedno i mirovni aktivista, dobijao sam raznorazne nadimke i pritiske poput NVO sektaš, Soroševac“,* kaže Dalibor Tanić.¹⁰²

Novinari i građanski aktivisti su na istim pozicijama. S jedne strane trebaju biti borci za prava građana, ali su barijere iste. Novinari/ke također zapažaju da se rad ove dvije grupe sigurno podudara, no da su i jedni i drugi pod utjecajem politike ili političkih prilika, te da obje grupe nisu finansijski nezavisne, što dovodi do toga da je skoro pa nemoguće opstati.

„Aktivista za ljudska prava se opredijelio da se istinski bori za cilj, što bi trebao raditi i novinar, ali ima onih novinara koji nastoje zaobići istinu izvještavajući u korist politike – pojedinca ili institucije. To nije dobro“, smatra Sadik Salimović.¹⁰³

Ima i drugačijih pogleda na ove dvije grupe, poput onog da su novinari istinski borci za ljudska prava koji to rade konkretnim djelovanjem, a da aktivisti nerijetko budu tek

¹⁰¹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

¹⁰² Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

¹⁰³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

deklarativni ili usmjereni na određene projekte. *"Odnosno na dobit od projekata koji navodno zagovaraju određena ljudska prava"*, Maja Nikolić.¹⁰⁴

Iako je većina saglasna sa tim da bi ove dvije grupe izložene jednakim pritiscima trebale biti na „istoj strani“, naši sagovornici napominju da je u BiH vidljiva pojava da *"nevladin sektor postoji samo u vrijeme velikih grantova za projekte"*.

„Nijedna nevladina organizacija nije izdala saopćenje povodom mog slučaja. Mislim da naši ciljevi nisu isti. Njihov cilj je profit, moj časna i poštena borba za već izgubljene ciljeve“, mišljenje je Sunčice Šehić.¹⁰⁵

Anketirani novinari/ke navode i da obje grupe u svom radu kao prepreku imaju državu, kompleksan sistem i mnogo nivoa vlasti koji ostavljaju dovoljno prostora za diskriminaciju, različite vrste malverzacija i neodgovornosti u radu zbog čega i novinari ali i aktivisti svakodnevno imaju posla.

¹⁰⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta *“Stvarni glas novinarstva”*. Januar – april, 2018. godine.

¹⁰⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta *“Stvarni glas novinarstva”*. Januar – april, 2018. godine.

4. Stanje u medijima u BiH

Stepen demokratičnosti svakog društva cijeni po stepenu slobode izražavanja.

Indikator nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara za 2017. godinu ukazuje na to da je BiH na 65. mjestu od ukupno 180 država, te da ono što zabrinjava jeste stalni pad od 2006. godine, kada je BiH zauzimala 19. mjesto, dok je 2004. godine bila na 21. mjestu.¹⁰⁶

Isti izvještaj ukazuje da je broj medija u BiH povećan, ali da, nažalost, povećanje njihovog broja nije pratilo poboljšanje njihovog položaja. Posebno se naglašava pitanje medijskog tržišta kojeg u slučaju BiH karakterizira to da je jako fragmentirano i prezasićeno, te da se sve to odražava na položaj novinara. Pitanje ostvarivanja ekonomsko-socijalnih prava novinara u BiH, ali, prije svega, prava na sigurnost, nije osigurano na adekvatan način, smatraju ombudsmeni BiH i ukazuju na činjenicu da je u BiH prisutno nasilje, uznemiravanje i zastrašivanje novinara.¹⁰⁷

Specifičnost novinarske profesije u Bosni i Hercegovini ogleda se i kroz duboko polarizovane medije i podjeljene i nesolidarne novinare. To je svakako još jedan od izazova sa kojim se susreće novinarska profesija u Bosni i Hercegovini. Nažalost, veliki broj medijskih uposlenika ne vidi u tome ništa sporno, niti smatraju da je problematično biti neobjektivan.

Erduan Katana kaže da je situacija u medijima gora nego prije 10 godina, te da su javni mediji u Republici Srpskoj (RTRS i novinska agencija SRNA) pod potpunom političkom kontrolom vladajućeg Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) koji je nedavno kupio i banjalučku Alternativnu TV. "Pod njihovim uticajem su i štampani mediji Nezavisne novine i Glas Srpske. S druge strane bijeljinska BN TV je naklonjena strankama opozicije, tako da

¹⁰⁶ Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. *Specijalni izvještaj o položaju novinara i slučajevima prijetnji novinarima u Bosni i Hercegovini*. Banjaluka, 2017.

¹⁰⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

su mediji u ovom entitetu duboko polarizovani, što predstavlja ozbiljan problem za objektivno informisaje javnosti".¹⁰⁸

Težak ekonomski položaj novinara/ki, suočavanje sa prijetnjama, cenzurom, autocenzurom i različitim pritiscima, neuplaćivanje doprinosa, nepoštovanje radno pravnih odnosa u velikom broju medija, ali i nesolidarnost i neimplementacija postojećeg zakonodavstva stvaraju prilično tešku sliku stanja u medijima u BiH.

"Uvijek kažem da su i novinari sami krivi zbog situacije u kojoj se nalaze. Nedavno sam razgovarao sa bivšom urednicom sa jednog od javnih emitera. Smijenjena je jer se jedan prilog nije svidio njenom šefu. Požalila se da jako teško podnosi političke pritiske na mediju na kom radi. Na pitanje što ne napusti posao, samo je rekla, 'pa od čega ću živjeti, plaćati kredite i hranu?'. To je slika na našim medijima gdje novinari šute i trpe. Samim tim trpi novinarstvo, a najviše trpi istina", kaže Milorad Milojević.¹⁰⁹

U rezimeu rezultata istraživanja „Indikatori nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara - BiH", a koje je provela Regionalna platforma Zapadnog Balkana za zastupanje slobode medija i bezbjednost novinara, finansiranom od strane Evropske komisije, prezentiran 10. aprila 2017. godine u Sarajevu, između ostalog se navodi da: *"veliki problem leži u nedostatku transparentnosti u finansiranju medija i nepostojanju jasnih pravila na bazi kojih državni organi trebaju raspodijeliti budžet između medija. Ovo dovodi do nejednakog i netransparentnog finansiranja."*¹¹⁰

¹⁰⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

¹⁰⁹ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta ‘‘Stvarni glas novinarstva’’. Januar – april, 2018. godine.

¹¹⁰ BH Novinari. *Bosna i Hercegovina: Indikatori nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara*. Sarajevo, 2017.

5. Budućnost novinarstva

U vrijeme kada je kovanica "post-istina" izabrana za riječ 2016. godine i u vrijeme korištenja naziva "alternativne činjenice" za interpretacije tvrdnji političara, mediji i novinari se nalaze pred jedinstvenim etičkim i profesionalnim izazovom.¹¹¹

Uloga novinara ostaće uvijek ista, profesionalno, jasno tačno i blagovremeno informisanje, bez obzira na moderne tehnologije, brzinu, društvene mreže i veći i brži protok informacija ova najvažnija uloga u novinarskoj profesiji mora ostati. No, anketirani novinari/ke smatraju u velikom broju slučajeva da će nove tehnologije dovesti do izumiranja klasičnih medija, prije svega štampe.

Da bi održali ili povećali tiraž, mediji teže "žutilu", a tiraž je jedina referenca kada su oglašivači u pitanju. Zbog toga su sredstva u borbi za veći tiraž raznovrsna. Tiraž štampanih medija zavisi i od kupovne moći stanovništva. Na primjer, penzioneri su vjerni čitaoci novina, ali nisu u mogućnosti da kupuju novine svakodnevno. Postoje prijedlozi da se štampani mediji dijele besplatno kako bi se povećao tiraž i na taj način privukli oglašivači, ali to je prijedlog koji zahtijeva dublje analize.¹¹²

Naši sagovornici vjeruju da će u budućnosti raditi u uređenijem sistemu, osloboditi se od političkog uticaja, te biti zakonski zaštićeni u pravom smislu te riječi. Misle i da izazovi sa kojima se danas suočavaju neće biti bitnije promjenjeni.

Kao jedan od najvećih izazova u budućnosti vide tehničko-tehnološki aspekt. *"Mediji u BiH su zastarjeli, spori, i možda bi promijene u tom segmentu mogle biti izazovne. Nekada je novinarska profesija bila veoma cijenjena. Danas, to nije slučaj. Za to su u velikoj mjeri krivi novinari, jer su oni ti koji kreiraju društveno-političke tokove. Nekada su na osnovu novinarskih priča smjenjivani ministri, direktori, a danas je situacija obratna. Novinare smjenjuju oni. Teško da će se ta situacija u skorije vrijeme promijeniti"*, kaže Aid Mršić.¹¹³

¹¹¹ Ethical Journalism Network. Ethics in the News. London, 2017.

¹¹² Konferencija: Mediji u regionu između senzacionalizma i opstanka. Banjaluka, 12.5.2017. <http://bhnovinari.ba/fes/dokumenti/Konferencija-Mediji-region-izme%C4%91u-senzacionalizma-opstanka-Izvjestaj.pdf>

¹¹³ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta "Stvarni glas novinarstva". Januar – april, 2018. godine.

Drugi očekuju da će javna riječ u budućnosti imati mnogo veću težinu, te da će jedan od najvećih izazova biti uvođenje reda na medijskom tržištu, posebno u segmentu web medija. Kao važno novinari/ke navode i obavezu vraćanja osnovnim postulatima novinarstva, brisanje žutila, senzacionalizma i pristrasnosti iz svakodnevnog izvještavanja.

„U suštini mislim da se uloga novinarstva neće promijeniti. Pitanje načina na koji će se obavljati taj posao. Zavisice dosta od razvoja modernih tehnologija. Novinari će morati biti spremniji da rade tehnički i novinarski dio posla. O tome bi morali voditi računa i na odsjecima žurnalistike“, objašnjava Arnes Grbešić.¹¹⁴

U odgovorima na pitanja navodi se i bojazan od toga da novinari u BiH, ukoliko se nastave sadašnji trendovi postanu samo puki transmiteri političkih misli i stavova, te da se bez ozbiljnijeg ulaganja Evropske Unije u stvaranje nezavisnijeg novinarskog okruženja u BiH neće se moći očekivati ozbiljniji napredak.

„Petnaest godina sam u novinarstvu i kada pogledam unazad čini mi se da nikada nije bilo manje objektivnosti i više medijske nepismenosti nego sada. Online mediji preuzimaju veliku ulogu u prenosu informacija, tako da za 10 ili 15 godina će biti jako teško biti novinarima. Jer se u eri društvenih mreža svako smatra izvještačem“, dodaje novinarka iz Višegrada.¹¹⁵

Neki drugi odgovori upućuju na to da novinari/ke vjeruju da će njihova uloga u budućnosti biti mnogo značajnija, veća i bolja nego što je to slučaj danas. Također, vjeruju da će se u budućnosti više cijeliti novinarska profesija.

„Nadam se da će u dogledno vrijeme sistem da se posloži, a samim tim i da će novinari ponovo imati svoje mjesto u ovom društvu, te da će biti u poziciji da se svojim poslom bave na normalan način, bez prijetnji i pritisaka, te objektivno. Upravo nabrojano su izazovi s kojima se suočavamo i ukoliko ne bude neke promjene u društvu, to će ostati izazovi i u budućnosti“, kaže Nusret Smajović.¹¹⁶

¹¹⁴ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

¹¹⁵ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

¹¹⁶ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

Iako je činjenica da svako novo vrijeme donosi nove uslove rada, tehnologije i izazove, anketirani novinari/ke smatraju da se osnovni postulati novinarstva ne mogu tako lako promijeniti i da će uvijek biti potrebe za izvještavanjem. „*Trebalo bi više pažnje posvetiti školovanju kadrova na fakultetima, a ne da se novinarstvom bave gimnazijalci i oni koji nisu stigli da se zaposle na drugi način*“, dodaje Sadik Salimović.¹¹⁷

Upravo je mogućnost profesionalnog usavršavanja, bolji nastavni procesi na fakultetima za žurnalistiku, praktičan rad tokom studija, ono što novinari/ke smatraju bitnim za bolje uslove rada u budućnosti.

Novinari/ke koji su sudjelovali u istraživanju kažu i da će novinarstvo, ne naprave li se radikalni potezi i zakoni, na Balkanu polako dobiti oblik propagande, kakvu poznaju totalitarna društva. Nade da se stanje promijeni nabolje polažu u uticaj međunarodne zajednice jer će kako kažu ukoliko se to ne desi Balkan postati front za vođenje hibridnog rata između velikih svjetskih sila.

„Novi mediji i lako dostupna jeftina informaciona tehnologija pokazala je svijetu, ali i Bosancima i Hercegovima da se svako može baviti medijima, kreirati sadržaje, planirati i publikovati – nazivati se novinarom. Zato je, lično smatram, spas u boljoj uređenosti samih krovnih medijskih udruženja čiji bi se broj smanjio, a kvalitet rada izdigao na viši nivo uvođenjem novinarskih licenci kojima bi se “novinar profesionalac” određenim aktom izdvajao od “novinara iz hobija”. Na ovaj način bi se napravila razlika između informacije koju potpisuje novinar i poruka interesnih grupa kojima je cilj manipulirati javnošću i ometati rad novinara. Ukoliko se ovakav jedan potez ne učini, za desetak godina mislim da će novinari biti deficitarno zanimanje, dok ćemo i dalje imati medijski nepismeno stanovništvo spremno pružiti povjerenje svakome ko napiše jednu prosto proširenu rečenicu“, zaključuje Zoran Cvjetinović iz Bijeljine.¹¹⁸

¹¹⁷ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

¹¹⁸ Centar za postkonfliktna istraživanja. Intervju za potrebe istraživačkog projekta “Stvarni glas novinarstva”. Januar – april, 2018. godine.

6. Preporuke

U ovom poglavlju donosimo neke od preporuka i ideja koje su novinari/ke sa kojima smo razgovarali izdvojili kao najbitnije za rad novinara u lokalnim zajednicama

- Strožiji zakoni koji bi štitili novinare, regulacija Zakona o kleveti, Zakon o transparentnosti vlasništva, uređeniji sistem online medija;
- Strožije kazne za kršenje etike;
- Efikasnije djelovanje tijela za regulaciju, kao što su Vijeće za štampu ili Regulatorna agencija za komunikaciju BiH;
- Transparentnost institucija na svim nivoima u BiH;
- Zaštita novinara od mobinga na poslu, cenzure loših uslova u kojima rade i niskih primanja;
- Pravilna implementacija Zakona o pravu na pristup informacijama;
- Zakonska zabrana cenzure i miješanja politike u rad novinara;
- Poštivanje etičkih i profesionalnih standarda;
- Zakonska rješenja za rad online portala;
- Bolja zakonska rješenja koja bi zaštitila novinare tokom obavljanja njihovih zadataka, a napade na njih sankcionirala strožije;
- Pобољшanje materijalnog položaja novinara;
- Suzbijanje crnog tržišta, ugovori o radu za novinare koji godinama rade na crno, bez uplaćenih doprinosa, prava na liječenje;
- Pojačan rad inspeksijskih organa zbog neuplaćivanje doprinosa i neredovnih plata;
- Sloboda rada i izvještavanja, te osjećaj zaštićenosti, osnova su koja bi novinarima olakšala rad
- Promjena odnosa javnosti prema novinarima, pogotovo političara;
- Promjena statusa novinara, mogućnost da se tretiraju kao „službena lica“
- Izbor urednika po znanju a ne po političkoj ili nekoj drugoj podobnosti;
- Strožiji kriteriji za kontrolu medija, javni mediji bez političkog uticaja, strožija kaznena politika za „zloupotrebu položaja“, kvalitetniji novinarski kadar;

- Razumijevanje redakcije, da za neku temu treba više vremena;
- Analiza medijskih sadržaja i kvalitetnija medijska regulacija bi svakako ovu profesiju izdigli na viši nivo i značajno unaprijedila i olakšala novinarski posao;
- Uvođenje klauzule da novinar može odbiti zadatak, bez posljedica, ukoliko se on kosi sa profesionalnim standardima;
- Edukacija nosilaca političke vlasti i bolji rad novinarskih udruženja;
- Bolja strukovna uvezanost novinara;
- Bolji tehničko-tehnološki kapaciteti;
- Kvalitetniji internet signal, 3G ili 4G mrežu dostupnu na širim lokalitetima.

7. Šta novinari poručuju donosiocima odluka i medijskoj zajednici?

- Da ne koriste medije kao svoja glasila. Nisu novinari njihova PR služba. Politika i novinarstvo kroz istoriju nikada nisu bili u prijateljskim odnosima. A kolege, nek se odluče politika ili novinarstvo, u suprotnom neka nam ne ruše ugled.
- Da ne vrše pritisak na medijske slobode, a medijima da se drže istine i profesionalnih standarda.
- Da nas puste da radimo svoj posao, a istovremeno donesu adekvatne Zakone koji će zaštititi novinare.
- Bez obzira na razlike i činjenicu da su jedni drugima konkurencija, mediji bi se trebali zajednički boriti za bolji status svojih uposlenika, te na taj način i nastupati prema onima koji donose odluke. A oni koji donose odluke u novinarima trebaju prepoznati korektivni faktor u društvu, prihvatiti i ispraviti greške u sistemu na koje oni ukazuju, te tako mijenjati sliku i o samima sebi.
- Neophodne su reforme u svim segmentima društva, a prije svega bi se trebalo čvršće uhvatiti u koštac sa korupcijom, prestati sa zapošljavanjima podobnih, medije finansijski ojačati kako bi novinari mogli nepristrano i profesionalno izvještavati bez straha za svoju egzistenciju.
- Unaprijedite zakonski okvir koji propisuje zaštitu novinara. Takve inicijative već postoje od strane udruženja novinara. Krivičnim zakonom da se napadi na njih smatraju napadima na službena lica. Počnite adekvatno kažnjavati slučajeve napada i zastrašivanja novinara. Spriječite govor mržnje posebno na online medijima.
- Poštujte posao novinara, njegovo vrijeme, rad i ulogu u društvu. Institucije moraju biti transparentne, političari moraju imati više kulture u ophodjenju sa novinarima, i ne smiju koristiti medije za lična prepucavanja
- Omogućite novinarima da slobodno, istinito, pravično obavljaju svoju profesiju, omogućite im pristup informacijam koje su potrebne za njihovo istraživanje,

odgovarite na njihova pitanja, ne mješajte se u njihov rad i ne vršite pritisak na novinare.

- Donosioci odluka trebaju iskoristiti svoje pozicije kako bi novinarima olakšali njihov posao, kroz zaštitu novinara, slobodniji i lakši pristup informacijama, zaboraviti na pritiske, a uz takav odnos političara, kao i donosilaca odluka od najnižeg, do najvišeg nivoa, i novinari će više i bolje raditi svoj posao, jer neće biti ovisni o “vanjskim” uticajima. Samim tim medijska slika biće mnogo čišća.

- Pitao bih svakog od predstavnika javnih institucija, u programu uživo “Da li Vam je neprijatno?” za sve što su im bile nadležnosti – a to “nisu znali”, za sve što su trebali uraditi – a nisu realizovali, za sve što su trebali građanima (a i novinari su građani) olakšati – a otežali su...

- Političari ne raspirujte vatru nacionalizmom, kolege novinari izvještavajte nepristrasno ma kakvi pritisci bili ili se nemojte baviti ovom profesijom.

Umjesto zaključka

Za ozbiljno i slobodno novinarstvo mogu se izboriti samo novinari.

Svi izvještaji objavljeni posljednjih godina koji govore o stanju u medijima i slobodi medija ukazuju da se situacija na polju medija u BiH pogoršala tokom proteklih deset godina. To se naročito odrazilo na lokalne medije koji su od rata do danas suočeni sa problemima finansiranja, te političkim, ali i drugim pritiscima.

Ovo istraživanje jasno pokazuje da su pritisci na novinare sve veći i da su izazovi sa kojima se suočavaju u vrijeme modernih tehnologija u siromašnoj, ratom podijeljenoj zemlji, sve brojniji. Novinarima u lokalnim sredinama, često je onemogućeno pravo na nesmetan rad, bez uticaja politike, i bilo kakvih drugih uticaja. Materijalni položaj u kojem se nalaze nije nikada bio lošiji, a prijetnje kojima su izloženi nikada nisu bile veće, naročito one u online sferi.

Finansiranje medija iz javnih budžeta doprinosi održivosti medija na malom i siromašnom bh. tržištu, u okolnostima gdje većina medija na raspolaganju nema dovoljno potencijalnih izvora prihoda. Nedostatak transparentnosti iznosa i postupaka dodjele ovih sredstava, kao i nejasni i neprecizni kriteriji, otvaraju prostor za moguće zloupotrebe i narušavaju percepciju javnosti o legitimnosti ovih izdvajanja i o nezavisnosti medija koji su korisnici tih sredstava.¹¹⁹

Materijalni status novinara na lokalnom nivou i cenzura sa kojom su skoro svakodnevno izloženi detektovani su kao najozbiljniji problemi. Socio – ekonomski status novinara sam po sebi otvara mnoga pitanja, prije svega ono da su novinari/ke često izloženi ucjenama, mobingu i prijetnjama otkazom, a da zbog nemogućnosti pronalaska novog posla ostaju zarobljeni na određenom mediju koji guši postulate profesije.

Diskretni ili otvoreni načina cenzurisanja nešto je sa čim se većina novinara susrela u svom radu u lokalnim zajednicama. Najveći broj njih zbog straha od odmazde nije reagovao, a

¹¹⁹ Mediacentar Sarajevo. Transparentnije i legitimnije finansiranje medija iz javnih budžeta: Smjernice za javne organe u BiH. Sarajevo, 2018.

oni koji jesu uglavnom ostaju prepušteni sami sebi, bez pomoći nadležnih institucija, jer se zakoni neimplementiraju ili je njihova primjena troma.

Još jedan od problema je nesolidarnost kolega kada je riječ o prijetnjama i pritiscima, pa je veliki broj onih uključenih u ovo istraživanje kao preporuku za poboljšanje uslova rada novinara vidi udruživanje u neke vrste sindikalnih ili drugačijih organizacija.

Jedno je sigurno, novinarima je potrebna pomoć kako bi se izborili za dostojanstveniji rad u loklanoj zajednici, no prije svega potrebno im je jedinstvo u toj borbi i insistiranju da novinarska profesija mora biti oslobođena od svakog uticaja, jednako koliko mora biti odgovorna za svaku napisanu i izrečenu riječ.

Literatura

2017 World Press Freedom Index <https://rsf.org/en/ranking>

BH Novinari. Bosna i Hercegovina: Indikatori nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara. Sarajevo, 2017.

BH Novinari. Građani BiH najviše vjeruju medijima, najmanje političarima <https://bhnovinari.ba/bs/2018/05/03/4294/> (3.5.2018.)

Council of Europe. Resolution 2035 (2015). Protection of the safety of journalists and of media freedom in Europe

Ethical Journalism Network. Ethics in the News. London, 2017.

Freedom House. Freedom of the Press 2015. New York: Freedom House, 2015.

Freedom House. Freedom of the Press 2017: Press Freedom's Dark Horizon.

InMedia, 2013. Zna li šta je kleveta? <https://www.inmedia.ba/zna-li-sta-je-kleveta> (10.3.2018.)

Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Specijalni izvještaj o položaju novinara i slučajevima prijetnji novinarima u Bosni i Hercegovini. Banjaluka, 2017.

IREX Media Sustainability Index <https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi> (20.3.2018.)

Konferencija: Mediji u regionu između senzacionalizma i opstanka. Banjaluka, 12.5.2017. <http://bhnovinari.ba/fes/dokumenti/Konferencija-Mediji-region-izme%C4%91u-senzacionalizma-opstanka-Izvjestaj.pdf>

Lejla Turčilo. Mediji i shrinking space u BiH: utišani alternativni glasovi. Sarajevo, 2017.

Maureen Taylor and Philip M. Napoli (2000), Media Development in Bosnia: A Longitudinal Analysis of Citizen Perceptions of News Media Realism, Importance and Credibility. Gazette: The International Journal for Communication Studies, 2003 Sage Publications London, Thousand Oaks & New Delhi, Vol 65(6): 473–492

Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. Zakon o slobodi pristupa informacijama.
http://www.mpr.gov.ba/pristup_info/default.aspx?id=2574&langTag=bs-BA

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) <https://www.rak.ba/bos/> (15.3.2018.)

South-East European Partnership for Media Development. Media Literacy and Education Needs of Journalists and the Public in Albania, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Serbia - Regional Report. March 2017

The Report of the High Level Group on Media Freedom and Pluralism. A free and pluralistic media to sustain European democracy. 2013.

The Universal Declaration of Human Rights, General Assembly resolution 217 A. 1948.
<http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

Ovo istraživanje predstavlja sažetak različite literature, izvještaja i tekstova, te podataka koji su dobijeni kroz razgovore sa 30 novinara koji rade u 17 lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini. Intervjuisani novinari dolaze iz: Banjaluke, Bihaća, Bijeljine, Cazina, Doboja, Goražda, Gradačca, Mostara, Pala, Sapne, Sarajeva, Srebrenice, Trebinja, Tuzle, Višegrada, Visokog i Zenice.

Ovo istraživanje je objavljeno u sklopu projekta "Stvarni glas novinarstva". Projekat finansira Evropska unija kroz program malih grantova "Zaštita slobode medija i slobode izražavanja na zapadnom Balkanu" koji implementira Hrvatsko novinarsko društvo kao dio regionalnog projekta Regionalna platforma Zapadnog Balkana za zagovaranje medijskih sloboda i novinarske sigurnosti, koji se sprovodi kroz partnerstvo šest regionalnih novinarskih udruženja – Nezavisno udruženje novinara Srbije, Udruženje "BH novinari", Hrvatsko novinarsko društvo, Udruženje novinara Kosova, Udruženje novinara Makedonije i Sindikat medija Crne Gore. Dodatna finansijska sredstva za implementaciju projekta "Stvarni glas novinarstva" obezbjeđena su kroz generalni grant Rockefeller Brothers Fondacije.